

Puddirka
Maasina

HAATUMEERE FANNUUJI

I.DEWGAL

- . Yamal
- . Nafaa
- . Kuurtungu
- 1. Waalayru yombaybe
- 2. La'al worbe
- 3. Mballiigu
- 4. Ñaltirdu
- 5. Waalayru
- 6. Suudu jommbaajo

a Pengol mbalndi

b Fabiyon jommbajjo

II. Besngu

- . ηatawere
- ηatawere
- . Taygol wuddu
- . Laḡagol wolla innde

III. TAADORDI

- . JoyƳingol suka
- . Ndiyam bondam
- . Tullaaje
- . Yaltugol caali

IV. NGUURNDAM BII-JABTOOWO

- . Codi bii-jabtoowo
- . Nayawaaku
- . Maayde
- . Ndongu

Hoore haala:

Gimmballa ko leydi ndi ceene e kocceeje, ndi beeli e caatli. Ilam ina naata ndi gila e lewru Suliye; dam beebataa haa Sanwiye maa Fewiriyee. Oon waktu nanɗe e ponje dee fof keewat ndiyam haa

ɲabba dow seeno. Ɗo mbeddi ɗaa gite maa fof ko huɗo, burgu e paggiri piindi. Jawdi maraandi ina mbi'i heen tiw.

E nder ruunde Maasina ndee, ko ɗoon Gimmballa woni.

Gimmballa ina heedti saahal e baleeri. Bannges saahal ngal, Gimmballa ina heerondiri e Cooki. Ga baleeri gah, endi heerondiri e Kunaari; hirnaange too, endi heerondiri e Farimaki; to fudnaange too e baleeri e hayre ndee ndi heerondiri.

Gelleeje e pattude ngoni puɗɗi Gimmballa. So tawii ko sifaa pooli ladde ndaarataa yah Gimmballa. A yi'at toon baawe, cayɗe, duguduguuje, tonndukorooje, mutomutoole, cilileeje, yaabata-diidel, gerle, jaawle, ndawuuje, kumareeje, gaydooɓe e ko nanndi e mum.

Gimmballa ina feccii e tule: tulal, Jaɓtooji, Jalluɓe-ñanay, Togga, Seeno-ɲorgu, Korommbana e ko nanndi e mum'en.

E jaale leñol Mali gol, Jaɓtooji woni? Ko wadi Jaɓtooji?

Jaɓtooji ko e jaale leñol joyaɓol Mali bi'eteengol Mooti ngol woni. Omo jeydaa e hello Gimmballa ngoo. Jaɓtooji, baleeri hello ngoo woni. Banje saahal oo, Jaɓtooji ina heerondiri e laamu Fittuga; fudnaange too Jallube-ñanay; to baleeri too, omo heerondire e haayre; to hirnaange too, omo heerondiri e Korommbana. Togga e Seeno-ɲorku.

Beeli tati mawdi njarnata Jaɓtooji: Ñanay, Awgudu e Koraaru.

Gelleeje, pattude e tanne buri heewde e njiimaandi Jaɓtooji ngoo.

Jaɓtooji ko leñol kiidngol ngol kitaale sappo e jeedidi: Daba, Labu, Sakal, Sammbangiray, Poy, Kosin, Sege, Dunnde, Siigara, Mbeeba, Wuro babolsi, Andalel, Toggere-ɓokki, Karma, Koren, Wuro kesel e Nguuma laamorgo ngoo.

Fulɓe, ɓaleeɓe sahare, Bammbaraŋkooɓe e Haabe ilam ngoni yimɓe Jaɓtooji. Ndema, durngol, awgol e njulaagu ngoni golleeji Jaɓtooɓe.

Jam e jaleede ngoni hakkunde ɓiɗɓe mayri haa ɗum wonti banndiraagu.

Huunde fof ko hebi gooto, hebii wodɓe ɓee fof; duum wadi aadi maɓɓe oo ko gootum.

Ko wadi Jaɓtooji, Jaɓtooji, nde ruggooji ɗii ngoodnoo ndee, hay gooto e Jaɓtooɓe ruggantaa godɗo oo; kono so ɓe ndugganaama ɓe nootortoo ko jamɗe.

So won nii yeewruɗo ɓe, ɓe mballa ɗum, ɓe jaɓtina ɗum. Ko duum wadi haa ladde ndee fof, fuddi noddirde ɓe Jaɓtinooɓe, so kabaaru oo yaawi arde “Jaɓtooɓe.” Faɗnde maɓɓe ndee noddiraa Jaɓtooji.

Ɗum wadi yebbiterere becce ɓiy-Jaɓtoowo gila ndeen haa hannde.

Jeertaango:

Alaa ko njiddir-mi wallifaade deftere “Aada Jaŕtoobe” ndee so wonaa haa sukaaŕe hannde bee e miñiiraabe mum’en jibinteeŕe caggal mum bee, keŕa anndude no aadi ndii woorunoo adan adan.

Nganndon noon, gila Tuubaak naati, ko heewi e gede aadi ndii mboppaama; hay so de mboppidaaka, de nattii wadeede no de kaani wadireede nii.

Hol duum e hoduum deftere “Aada Jaŕtoobe” ndee saawi? (loowi)

Damal dewgal, damal ƙesngu, damal sukkere e damal mawngu.

Damal heen fof e ko woni e mum e ko nafata.
Duum wadi so:

–Damal dewgal ƙamat ko gila e yaamal biy-Jaŕtoowo haa kuurtungu mum. Huunde fof ko foti wadeede banjal aada nder dewgal woppaaka, hono yaamal, nafaa kuurtungu, walla kadi pengol mbalndi e ko nanndi e mum;

–Damal besngu ngal, hollita on no debbo reedu jogortoo hoore mum, no besnirta e no bamnirtee.

–Damal taadordfi (sukkere), kanngal maandinta no suka Jaŕtoowo taadirtee, nder oon waktu, hol duum e hol duum o janngintee haa o wona neddo (kiŕŕudo) timmudo;

–Damal mawngu jannginta on ko woni nayewu e no ndonu wadirtee.

Salaam woodanii on, onon heŕŕe janngude deftere ndee. Luŕdon nde wodŕe ŕee, haa kañum'en ne keŕa faayiida mayre. On njaaraama.

1. DEWGAL

. Ƴamal

Ƴiy-Jaɓtoowo der duubi sappo e jeedidi maa duubi sappo e jeetati haalantee haala dewgal. Ƴidɗo debbo mbo duubi sappo e joyi maa sappo e jeegom ina waawi huurtaade.

Adan adan, so biɗɗo ɓaleejo sahare ina ɓama, mbayeeri ɓaleeri ittetee rokkee rewɓe galle oo nguna ndi. Gila ɗo ndi ittaa ɗoo, damal galle ngal demmbinat mbedu keso nder ndiyam haa ɗo mbayeerindii sokkaa, Ƴaraa, duuftaa wadaa conndi ndi defaa.

Hakkundu mum e jippingol fukiire goro ndee, mbedu demmbinaado oo suutee ittee e ndiyam ɗam, haa o heɓa yoorde.

So ñiiri ndii rottaama, ɓadtinaama, sagata kumanteedo oo rokkee mbedu nguu wifa, ndii ñiiri ngulndi.

Gila ɗo ñaamoobe bee (njulni) juude maɓɓe ɗoo haa ɗo ñiiri ndii gasoyi maa haa ɗo ñaamoobe bee kaari, sagata oo wonata tan ko e wifde, haa

yeewee ko wifata koo so tay'indirtaa, ñaamde makko dee, so de tay'ataa, jeewte dee ne tay'ataa.

So ko yidaa koo fof timmii e makko, sagata oo rokkete debbo, sabu omo waawi muñde tampere, omo waawi muñde ko muusi, kono so gootel e ko limtaa koo ñakkii, kumal makko nder ndeen hitaande haayat gila jooni haa oo waawa wadde dum.

So Pullo bodeejo humantee, suka oo rokkete sefre be'i maa na'i nde durata fotde hitaande. Omo waawi yahde saamoori, be'i mbo durata maa ñabbude saahal so tawii ko na'i durata noon.

So wonii o waawii muñde e tampere majjum, heege, domka, kolndam e faynude jawdi ndi o durata ndii, o humante hitaande rewnde heen ndee, noon ley'yi keddii ñii njogorii aada mum'en.

Hol no yamal wadirtenoo?

-so baleejo sahare noon, o neldat esiraaɓe makko ɓee: mbasu, jalo e butaali ñamri ndi wuuri ndii, kañum e fetel. Maanaa mum ko

hollitde baleejo ina waawi wuurnude debbo oo,
so oon tooñaama, omo waawi ittande dum
mette.

So esiraabe makko bee nannganii mo naam!
neltirat mo tummbude, fukiire e kuundal.

–So yamoowo oo ko Pullo bodeeje noon, o
neldat esiraabe makko: dammbol, birdugal e
labbo. Gede didi gadane dee ina kollita,
yamoowo oo wuurnirat debbo mum oo kosam;
huunde sakitiinde ndee woni o rokkat wonki
jinngande debbo oo do tooña fof.

–So o nannganaama naamu, esiraabe makko
bee neltirat mo boliiru, kore e birdugal.

–So suka Ceddo yamata, o neldat esiraabe
makko bee, awyorgal laana. Firo majjum, so
liingu ina heddii e ndiyam dam, kanke omo
sellii, abada o ronkanta debbo oo ko jonngaa.

So esiraabe bee njabboriima mo la'al e labi, duum
woni dewgal ngal ina waawi wonde.

Won e rewbe, be gorko waawanaa wolla haanaani
bamde: yumma mum, yumma yummiraado mum,

yumma mum baaba mum, biyum debbo, biy biyum, banndi mum debbo, goggo mum e suka goddo mo muynididdaa e ko iwi e mum fof; bidbe rewbe dido jiidube yumma e baaba, debbo mo ceer daa laabi tati, sonaa o huurtanoo goddo, o seeree e oon gorko nde mbaawaa bamtude mo, nde nayabel; biddo e yumma mum fof ko gootum.

Sariya diina hollitii, gorko fotaani yawtude rewbe nayo. Hay so omo yidi bamde debbo goddo, so wonaa o seera gooto e nayo bee nde o bamta mo.

Sifaa sariyaaji di gorko haani anndude so ina bama debbo.

So gorko anniyiima bamtude debbo, o yahat haa e nokku do o miiyii yi'de debbo oo. Ko buri yideede, ndaartoowoo tawa ko nder suudu woni, o wi'a debbo ndaarteteedo oo addanam ndiyam mi yara. Doon gorko oo wadta hakkille no o naatra suudu nduu. So koyngal ñaamal o naatiri, maanaa mum ina moyfi, kono so koyngal nanal o naatiri, woti haal hay haala makko, sabu o moyfaani.

Do debbo rokkat maa ndiyam dam doo, gorko oo taskitoo no o darorii, so tawii omo wammbondiri juude makko, dum woni debbo gorworo, kono so omo fiilondiri de dow becce makko, duum ina holla, omo soomi baasi do o waawi iwruƴe fof.

So omo woppiti juude dee, maanaa mum, ko omo hebee, omo rewree; kono so o nanngii kecci makko, duum ina hollita ombo jogii ella.

So tawii yemeteeƴo oo ina yaaji hunduko, duum woni gorko makko oo waasataa ko ñaamete haa abada. Joom kunugel paadngel joomi mum seertataa e tiidalla haado haadi.

Debbo jahoowo ina daasa koyde e leydi, maa ina yaha ina sooynoo do woddi; ina siforee baroowo worbe.

Debbo jahoowo pedeeli koyde mum gori dii ina kawrita, omo siforee arsukunte, naatnoowo moyƴere e nder galle, kono so pedeeli koyde gori

dii ina njaha ina nalka leydi, oon debbo ko debbo njaltinoowo ngaabdi galle.

So dii doo sifaaji fof yeeawaama, yeeawaama ina moyyi, ndeen seernaabe e wileebe ngollidee. Kollita dewgal ngal ina moyyi, ndeen yamal ngal haala mum haalee.

Hay so duum fof hawrii, hadtaa yeeeweede mbela yameteedo oo ina laabiri to jinnaabe too (sukuñaagu, maa nofru wooturu).^{*} Caggal duum fof, nelaado neletee e jinnaabe debbo oo, ngam haaloyde yamal ngal.

Nafaa:

Baleejo sahare o nabataano ko buri koltuuji jeedidi, pade yimbe dido e muudi sappo e joyi nguura adan.

Sukaabe hannde nabii dum haa koltuuji capande tati, pade yimbe nayo maa ko buri duum e caabune, latiji, puuddi e kaalis moorordi.

So nafaa gadano oo nabaama, juulde fof arnde yamdo oo hooltinat yam yamo mum oo.

So juulde layya arii, kooltu e mbaraangu baali yahat, layyaaji njahat.

So Pullo bodeejo noon, o naɓat ko limtaa koo fof, so wonaa nguura, o lomtinirat dum fof kaalis e kolce bireteede so omo jogii hadtaan e baawde.

Gila nde debbo yamaa haa huurtoo, o haaldataa e yimbe wuro gorko ngoo fof. So tawii ko e nder wuro ɓamtiingo, debbo e gorko oo ngondi, yamaado oo maskoto yimbe fedde gorko oo ndee fof, kono so tawii ko e nder wuro famdungo ɓe ngondi, debbo oo maskotoo tan ko yimbe galle do gorko oo woni doo tan e giraabe gorko mum oo fof. Nafaa yanngede, ina ara e yanngede kuurtungu, sabu ñiiheeje ndefeteede jawdi kirseteendi, pijirlooji badeteedi. So yamaado oo ina e fedde wuro ngoo o tintinat nde, gila oon ñalawma araani. So gorko oo alaa e fedde, o haalanat sehilaabe makko e nokke badiide dee fof.

So tawii ko hono janngo nafaa oo yahata, un unnde maaro mum wadtee ko hono hannde nii.

Rewbe wuro ngoo maa galleeji dii kawrita dingiral, kiira ina nguna, ina yaroo ko wonata ñaamdu naɓooɓe nafaa oo bee. Wowru lobburu e undugal lobbal mayri fof doon kawritta. Oon waktu rewbe nayeeɓe bee, kippata ko kore ɓe ngona e fiyde bawdi, kelle e jimi njolondira.

Ceemedaali dii ndokkee ko unetee koo. Duy! Day! Duy! Day!* Ina yaha e nder ladde. Ko unaa fof maabuɓe rewbe ɓee yaroo, mbesoo, mbatta e cengele. So ɓe ngasnii ɓe mbada borewol ngarta cuudi.

Jamma mum, fijirde dadee, yimbe wuro ngoo fof mbaala ina pija, ina mbeltii haa weeta.

Ina fina beetawe maaro e njaɓɓordi ina li'anee naɓooɓe nafaa oo.

Ebe ngasna, kaɓɓe nafaa ɗee, ina njaltinee. Ɗe tirdee didɗidiije, edum hawra e bamdi sappo e joyi. Ñeeño debbo naamnoo, rokkee saawdu comci dii e nafaaji di ɗum roondii. Hoore donngal ngal ittee.

Sukaɓe naɓooɓe ɓee ngidda yaltude wuro ngoo.
Arja! Arja!* Njollondirii.

Yimɓe wuro ngoo dofta yahooɓe ɓee haa ɓe
ngodda. Nde ɓe njottinoo leggal mawngal ngal
ndee, mawdo wuro gooto falii yahooɓe ina mbadi
koyɗe, ko heddii koo arti cuudi.

Doon e doon, naɓooɓe nafaa ɓee njahrata haa
wuro ngo ɓe paandii fof yaaynooɓe tintina ngo.
Yimɓe ngoon wuro njalta jaɓoraade ɓe goro e
sigareet. Wuro ngoo fija seeda, yettee, ɓe njahra
noon, ko nduun yahdu ɓe njahata haa nde ɓe
njottoyii fof.

Nde naɓooɓe ɓee ngarnoo haa caggal cuudi wuro
ngoo, ɓe ngitti yeeynooɓe ittoɓe kumpa. Yimɓe
maggo fof njalta jaɓɓaade addooɓe nafaa ɓee
“tabalde saala fiyee” ina yaha e ladde. Bisimilla
moodon njoodtee taɗondirtaa hay. Hodɓe ɓee
kollee jippunde mum'en. Koduuji ngaddee. Odon
kisi odon celli, jam woni to ngiw don ngasataa,
telɓataa. Wuro ngoo waala ina iĩnci haa weeta,
kaɓɓe ngaddaade ɗee njuppee hakkunde galle oo.

Dukkeere comci ndee joyŷinee dow majje. Wadi ñalawma, marta tintinaabe ina ngaara yeewde ko addaa koo.

Fedde rewbe ndee buri fof arde yeewde, so tawii ko addaa koo ina yoodi, a nanat ebe mbi'a keccel wuurii! Alla howii keccel! Kono so ko adda koo yoodaani be, gardo e rewbe bee fof duurtoto yawta. So addube nafaa bee cikkitiima, be naamnoo ruttitaade cuudi. Ebe njottoo to be njeyaa too, ebe njabɓoree ñiiri maaro e maafe. Be ñaama, be njaarmee, be caakoo. Nii nafaaji nabretee haa kuurtungu nguu gasa.

Balde tati caggal garal nafaa ngal, cuddaado oo sudditee. Fedde makko rewre ndee fijanta mo. Doo gullaali e luukaali ngoni.

Laabi tati jukkondirdi, o ñoortata comci dii iwde e makko. Laawol nayaɓol ngol, o accata o suddee. Fedde ndee luuka e makko ina wi'a anndi kay a heersii a jabii dey.

Caggal nafaa oo kaabbe jeedidi dee njuppee haa debbo oo heba ko wadi kodde.

KUURTUNGU:

Gede jabtoobe buri huurtinde. Lewru koorka nduu ina daroo, banndiraafe e jinnaafe kuurtinoowo oo ina ngittee kummpa.

Oon waktu, jabbotooke ina kada kuurtinoowo oo yahde loongal, oorngal wolla tintinoyde yimbe. Maanaa mum, ina hakkilina ko heewi, joomi mum heddoo e majjum. Nde lewru nduu hebi balde noogaas, banndiraafe, jinnaafe e giyiraafe kuurtinoowoo oo fof puddoto ardude gooto gooto.

So balde didi tan keddii e lajal, un unnde kuurtungu nguu wadee.

Wuro ngoo ina waayira banjeeji dii fof, engo diya. banjeeji dii fof, yimbe ina naata e maggo. Do yeewru daa fof waddiyankeobe pucci ina ngara nootaade. Laabi e laawoon fof ina keewi yimbe.

Sukaabe sagataabe unii conndi njaɓɓordi, coccii fetelaaje mum'en, lootnii comci di nabata dii.

Ceemedaali e rewbe maabube bee fof mooriima, cinjiima fadde ñande kuurtungu nguu.

Jamma pineteedo haa kuurtungu nguu yottoo oo, fijirde waalat ina hoɓɓita haa naange fuda. Ngori ina fiya daande ñiheeje dee ina ndottee.

Worbe bee ndottanee le'e tati, njoowanee gorooje cappande nayi, yakkuru mum'en; rewbe bee njahda e le'e didi.

Mbaggu fiyee haa suka fof ngondo e fedde ndee ara. Butelaaji nebbam cukkatee, mbaylee e ñiheeje dee. Oon waktu a yi'at defoobe bee ina ndiiwondira e ulludi e dawaadi wodditaade ñamalleeje dee. So yimbe bee ñaamii, haa ngasnii, baaba dewgal ngal wi'a yoo kuurtungu nguu bennu. Fetelaaji pellee haa yimbe yahooobe bee kawra. Ñamakala jahdoowo e kuurtungu nguu subtee. O ronndoo kaake e comci jommbaajo debbo oo.

Nde oo nguumu ngaama fuddii haa gasi ndee, yimbe bee ngidda yaltude wuro ngoo.

Debbo e gorko, suka e mawdo fof njalta dofta yahoobe bee. Cukalel ngel waawaa yahdu fof maa yettaama, wolla wammbaa ma maa wolla wadaa ma dow ngelooba.*

Nde yimbe bee fof njottiinoo, caggal wuro ngoo, be ngaarondiri pecce didi: fedde yahoobe e fedde be njahataa. Mawdo gooto wuro ngoo riiwa be njahataa bee rutaade e koyde mum'en. O diidanii yimbe yahoobe bee diidol banirgol*, o wi'i jahoowo fof rewa e maggol. Ina hasii e Joomiraado, haa kuurtungu nguu arta, leepite fof yi'ataa. Caliido rewde maggol ina hasii yi'a ko dadi gite mum daroo.

So duum fof gasii, yimbe kuurtungu nguu njowotoo hedtaade, piyande fetelaaji, kijaali pucci, kanaali bamdi, moorgol punndi, oolo baggi e cereeli, iilnaali dillere e kobbite kelle jabbotoo be jimdi nbadda oolel nabbude dow.

Wuro ngo kuurtungu nguu tiindii fof, neldete tintinoowo. Yimbe ngoon wuro njaltida e kodu e weltaare jabbaade ngu. Noon kuurtungu nguu yahrata haa nde ngu yottoyii.

Jamma kuurtungu nguu naatirta wuro ngoo. Hay so hooreebe bee njottiima, caggal cuudi naange mutaani, be naatataa so yimbe bee ngardaani. A tawat wuro ngoo ittaama kumpa, gilla ndeen araani. Bidbe fedde yahooobe bee noddondira e ji'dal, be kaalda ko wonata, fere kuurtungu nguu.

Fere dee ina bama iwde buudi sappo yahde buudi teemedere. So kaalis oo hawrii tawat, tintinoowo oo artii e maabe.

Be njamira mo naatde wuro esiraabe ngoo. Yimbe maggo fof njalta fattude kuurtungu nguu. Baggi e cereeli bamdii, kelle noroy, noroy njaabii, tawtude kijaali pucci e kanaali bamdi. Dukoo e duudaango darii haa neddo fof nanataa ko haalettee.

Piyande fetelaaji, punndi yimbe kadii yimbe yi'ondirde. Jeddi, pabbooje wolla jenni sukaaɓe taɗataa hay gootol.

Kuurtungu nguu adortoo ko galle esiraado oo, hade mum jippinooyde jombaajo. Omo jippinee, omo neldee kodu, daabaa hiraande kañum e daabaa mo arɓe ɓee njudata. Oon waktu fof a tawat fedde rewre jommbaajo debbo oo soodanii kuurtungu nguu goro, sigareet e almeetiji.

So tawii nokku ɗo debbo oo huurtotoo ɗoo ina woddi, kuurtungu nguu waaltat ɗoon, kono so nokku oo wodɗaani, oon jamma fof ngu joftoyat.

So tawii ko ɗum jamma wolla janngo mum subaka mum, tedduɓe wuro ngoo fof mbuwtoto ngara salminde hoore kuurtungu nguu e naamnaade ko wonata jawdi mum'en. Ɗoo so wuranɗooɓe ɓee mbaalii ina kaalda e hooreejo kuurtungu nguu, so ɓe mbelnitoraaki mo coggu goro, o haaldataa e maɓɓe. Tikkere waala e mum. Ko wuro ngoo rokki mo fof, o nanngat. Maanaa mum o alaa so wonaa nedɗo mo kuman ɗaa ɓidɗo mum debbo, a

wonii esi mum. Hono noon neddo haanaani fawñaade e esi mum so alaa ko rokki wolla ko o rokkaa, kanke e hooreejo kuurtungu nguu ndokketee, sabu kanke darii darnde jommbaajo gorko oo. Duum saabi yimbe wuro ngoo haaldude e hooreejo kuurtungu nguu tan.

Caggal mbelnitordi wuro ngoo, ndeen nelaabe mayri ne naamnotoo mbaadinirdi.

Neddo fotaani waddineede so alaa ko yobaa hay so esiraabe noon.

Hooreejo kuurtungu nguu yobat mbaadinirdi wuro ngoo, yaafoo nelaabe bee.

Caggal mawbe fedde rewre ndee, kuurtotoodo oo ndey arat dogna sariya mum.

Hooreejo kuurtungu nguu yoba teemedede didi fedde ndee e teemedede didi lootoowo jommbaajo debbo oo.

So dum yobaama, jommbaajo oo lootee, suddee. Doo, debbo mawdo dewdo gorko mum, o suddittaa abada suddataa jommbaajo oo. Firo

muudum, mbela oon ina lubora mo muñal e sabiraare. Oon waktu, tawetee kaake jommbaajo debbo oo dee njaltinaama: gate, ñiɓe, piile, cekke, kore, taasaaje, barmaaji e ko nanndi e mum fof, kaɓɓaama.

Arɓe kuurtungu ɓee peccoo e majji, jommbaajo oo yaltinee, o ɓadoo omo woya, omo ñitto. Banndiraabe e jinnaabe makko mbaajoo mo.

Ndeen jommbaajo debbo oo nantintee moyƴere mum e bonde mum. A nanat nayeeɓe wuro ngoo ina mbi'a: dikko moyƴo huurtiima hannde, mbo yennataa, yeddataa mawɓe huurtiima hannde, kooni nehtiido e mawɓe huurtiima hannde, laabi e celi nganndaama. Alla rokkii on (arɓe kuurtungu ɓee) debbo mbo wonaa haasidi, mbo hiitaaka e jawdi mum. Yoo a yah e jam dikko moyƴo. Yoo Alla rokke ɓiɗɓe fooftinoobe ma.

Jommbaajo oo beyda bojj, piipaali e ñittaali.

Caggal rewɓe nayeeɓe ɓee, fedde makko rewre ndee waajoroomo jimol:

Maani e maani* (kaari e kaari) mbi'i ina mbaynee,
 So a yahii tinno daa muñaa dey muuro daa,
 A tawat toon mawbe galle,
 A tawat toon yumma galle,
 A tawat toon baaba galle,
 A tawat toon mammiraaɓe galle,
 Nde be ngari fof, calminaaɓe,
 Nde be ngari fof, mbertanaa be,
 So a wertaniibe,
 ñedaa ndiyam ndokkaaɓe,
 tinno daa muñaa dey muuro daa,
 hay gooto e rewbe bee, jimol ngol woppataa. Mbo
 nji' daa e maɓbe fof ina moomta gondi mum,
 ngam yurmeende.
 Jommbaajo oo waddinee puccu ndaneewu maa
 gelooba. Hay doo, fedde makko rewre ndee
 seertataa e makko. A nanat ende wi'a yoor, firo
 mum, yoo jommbaajo debbo oo, fiilondir koyde

mum wata waddoo; arɓe kuutungu ɓee porsa wolla mbo yortoo o saama. Ɓe ɓamta mbo, ciñña waddinde mbo kadi, mbo filondira koyɗe makko ɗee, mbo woppita hoore makko.

Ko sabii jommbaajo debbo oo wadde nii? Wata wi'eede kanɗo ɓuri yiɗde gorko oo. Hono ndii aadi fotaani woppeede, kono jangol ngol accee.

Caggal ɗuum fof, yimɓe kuurtungu nguu e ɗoftooɓe ɓee ɗoofdoo yaltude wuro ngoo. Caggal maggo too arɓe kuurtungu nguu e sukaaɓe wuro ngoo naatondirta: aranɓe ɓee, ciññaat yahdude e jommbaajo mum'en oo, ɗiɗo ɓee paloo poodondiral fuddoo. Sukaabe wuro ngoo mbeddoo arɓe ɓee, mbicca ɓe ndoondi, ɓe mbonnondira ñaantule, ɓe ciɗa goro e dow comci maɓɓe.

Rokkoram joganom, mbela ko miin tan nji' ɗaa wolla ko miin tan ari ina yaha e ladde, haa ɗo ɓe tampi fof yimɓe ɓee mbaynondira.

Nde fijirde ndee arti cuudi ndee, yimbe badditoo
ina njima nder galle suka debbo oo, ebe mbi'a:

“Yeeyi biɗɗo mum, nelaata kam. Hay so nelii kam,
mi yahataa.”

Doon mimsa naatata yummiraado oo, o woya. Nari
debbo ko nder dewgal mum woni, so wanaa duum
hay gooto woppataa biɗɗo mum yaha.

So tawii nokke diɗi dee, ina baɗondiri, donngal
dewatngal e debbo ngal roondee, kanke e hoore
makko, o waddintaake.

Wuro ngo be njottii fof, be njaɓɓoree teddungal e
koɗuuli. Ko noon be njahrata haa nde be njottii
fof. Doo noon, so wonaa be padondira, mbela be
naatda wuro ngoo.

Jommbaajo debbo oo jippintaake e mbaɗɗu mum,
so yeenaaka. Omo waawi jippinireede kanje,
buudi kanje wolla kaalis wolla daabaa guurɗo.

1 Dammbordu yommbaybe:

Jommbajjo oo ina jippoo e dammbordu maɓɓe nduu, (kanke e gorko makko) ina nji'da.

Ɓidɓe fedde ndee caakotaako so nji'daani. Looci jeedidi, cekke jeedidi, ñiɓee jeedidi e caldi jeedidi de ñiɓirtee.

Joom wuro, wuro ngoo e Almaami maggo mbeertata daago kuurtungu nguu. Yommbayɓe ɓee, hono debbo e gorko oo fof keɓta dow maggo, ndeen ɓe janngata "Yaasiin" ɓe ndu'anoobe, so duum gasii, Joom wuro ngoo rokkee buudi teemedere, Almaami oo teemedede didi.

Yimɓe ɓee caakoo. Jommbaajo gorko oo doftee to wonata too. Hoore makko laɓee, o wakkoo jaasi, o wadee kufuna, haa nde o dammbitii fof, o seertataa heen. Nde o seerti heen fof sariyaaji ina ngoodani mo. Jaasi kii reenata mo e seydaane, hejjere ina ara, jommbaajo gorko oo ina tawtoya jommbaajo debbo oo dammbordu too. Gooto e maɓɓe fof ardat e dammboowo mum, ndeen yommbayɓe dido ɓee calmondira, ndeen kadi gorko oo suddita debbo oo.

So jommbaajo debbo oo jabii yotteede haa naatii suudu nduu, dammboowo jommbaajo gorko oo fellat fetel ittude wuro ngoo kumpa. Oon waktu, dammboowo jommbaajo debbo oo doganat dammbordu nduu, walloyde jommbaajo debbo oo renndinde comci mum, tunwudi dii, be peemta yeewtirde maɓbe.

Beetawe subaka janngo mum, daabaa hirsee, jommbaajo debbo oo yarnee maafe haa yiiyam mum daroo. Sifaa jawdi fof omo yeenee e mum. Ndii doo aadi ina teddi e jabotoobe no feewi.

Edum hollita go'o: debbo oo ina heddodii e cukaagu mum haa huurtii. Duum ko ñaayirde mum, ñaayirde jinnaabe mum.

didi: ñaayirde gorko oo, sabu e dum holla omo foti resde mo, wonaa puuntaado.

E jamaanu mbo kawru den oo, wonaa mbella jommbaajo oo tawraama miijetee, ko mbaar o ardaani e reedu wolla o ñarwaani wi'etee.

Gila jooni haa dammbordu nduu dammbitoo, beetawe fof, banndiraaɓe rewɓe jommbaajo gorko oo, calminiroyat dum goro.

Garooowo e maɓɓe fof ardat e doftoowo mum. ʼBe njeewtidat e jommbaajo oo seeda, ɓe caakoo.

Beetawe fof, dañat e banndiraaɓe rewɓe ɓee ndefɗo payanel jommbaajo. Joomi mum ara, arda e ʼyakkannde goro. Laʼal fof joyʼʼinangal e butel mum nebbam. Noon banndiraaɓe rewɓe ɓee mbaddata jontande haa nde dammbordu nduu dambitii fof.

Wonaa duum tan, banndiraaɓe rewɓe ɓee mbadta, kamɓe ndonndotoo gedeeji keewɗi jowitiide e galle oo fof.

Mawɓe ngarata mballa cuddoowo oo e nder kurtungu nguu, kamɓe ndeenata dum.

So kurtungu nguu joftii hannde, beetawe janngo mum, ñamakalaʼen ñaagotooɓe faɓnde jaɓotooɓe ndee fof ngardat koyɗe nder galle oo.

Ñande heen dokkal ngal waɗta; ñande heen ne kay wudere “YOODNDE” wertanteende kurtungu nguu naatnetee.

Suudu baaba mum gorko oo fof kawrat, yeewa no golle dee kaani waɗireede. Hay arɓe nootitaade e kurtungu nguu mboppetaake ñande heen.

Dokkal ngal ko wammbaabe fuddortoo nde ko rewata heen fof rewa heen, hono: maabuube, wayluube e ko nanndi e mum.

So joom galle oo ina jogii doole, omo rokka leñol fof kawrungol e kurtungu nguu: Fulɓe, ɓaleeɓe sahare, Haabe, Seɓɓe haa arti e noddaaka nootii'en.

Caggal duum ñamakala'en bee calminoya jommbaajo gorko oo, e wi'de dum yoo Alla moyyin. So dokkal ngal gasii, mbo wonaa garɗo nootitaade kurtungu nguu fof yaafaama.

Keɓen anndude nder jaɓotoobe, sifaa kurtindo, sifaa banndi mum ñaagotaako dum.

2. La'al Jaɓɓorgal.

Hol no jaɓɓotoobe njaɓortoo kurtungu?

So yawtii ko ñande kurtungu nguu jofti ndee, ko heddinoo e donngal ngal banjal ñaamde fof, ko wuro ngoo ronndotoo dum.

Jontande jontande, ndefu mum wadatee hakkunde biɗɓe wuro ngoo. So oo defii bottaari, godɗo oo defa hiraande, yahrata haa ɗo dammbordu nduu dambitii fof.

Hunnde heen fof ko wonata ñaamri, banndiraaɓe rewɓe tan ndefata.

La'al ngal wuro ngoo addata ngal wi'etee ko la'al njaɓɓordi. Hol no ngal defirtee?

Jontaado e la'al njaɓɓordi fof, ɓamat kaɓɓe didi: sokka ɗe, yaaroo ɗe, gawri majje duuftee conndi e conndi rokkee boomi matɗi e ceemedaali keɓtondirdi, kurba ñiiri ndii haa naatondira; tawa noon ko laalo ɓokki ndi wadɗaa, tayre fiñaare ndee e buti buti* wurwaama.

Oon waktu, a tawat maafe ɗee ina patta dow jaynge. Nde ɗum fof ɓenndunoo ndee, la'al ngal

rottee haa fiya yonngo, maafe dee mbadee e nokku goddo; ngal faanee to jommbaajo gorko oo woni too.

La'al ngal ina joyyinee, mawdo fedde ndee ina yamira, yoo mbaggu fiye laabi tati, haa do biddo fedde ndee woni fof, mbela ina dogana toon, wota jagge.

Gila nde kurtungu nguu, jaayii haa nde ngu lootni, alaa fof e biy fedde ndee jahroowo bannge, so wonaa tintina nde, haala to yahata e ñalaade de mijii wadde toon.

La'al jabborgal ñametaake, so mawdo fedde ndee hawraani heen: so loonjuru hadi mo hawrude heen, ina waajibinaa o itta fedde ndee kumpa.

So mawdo oo ina dannoo, o haalanat fedde ndee law, o holla lomto makko. Duum ina hollita, fedde waawaa tabitdde so nde alaa hooreejo, e nde waawondira boom.

Aadi jaɓɓotoobe: defdo la'al njaɓɓordi fof, kaɳum battinta ndiyam coodam dam, o adda ndiyam njareteedam.

Hay gootel e majjum o wadtaa ko mawdo fedde ndee yamiraani mo. Ko o woopi wadde heen fof ina ñaawa mo. Bidɓe fedde ndee kurloo la'al ngal, jommbaajo gorko oo lommbuu hakkunde mawdo oo e terde mayre.

Firo muudum, mawdo fedde ndee adotoo soodde juude mum, nde weeda coodam dam jommbaajo oo, kaɳum ne rokka dam wodɓe. Firo muudum Kadi, neddo goddo ina haani taweede hakkunde mawdo o e terde dee waktu fof. Sabu hooreeɓe dido kejjataa dow salli nguru gooto.

Noon coodam dam yahra ñaamo fa'de nano, haa nde yimbe bee fof coododii. Caggal duum, mawdo oo hippita la'al ngal o bismoo. Ñeeño oo yamira yoo fudde.

Suka fedde fof gadiido mawdo oo jolnude junngo nanngete. Gila nde mawdo oo udditi la'al ngal, haa

do be ngasni ñaameede, haala fof alaa kadi. Hay so a noddaama wolla njennire daa bannge a jaabotaako.

So biy fedde ndee woopii wi'i: "Hey! Ndii ñiiri ina wuli, maa ina weli, maa endi metti; o jaggete. A fuupii lonngere, maa a simtinii maafe e dow goddo, wonaa haala, so a sumii goddo a jaggete.

So a haarii, so wonaa mbi'a mawdo mi haarii, cukko mi haarii, jommbaajo mi haarii, bidbe fedde mi haarii, ko njejjit-daa heen fof a jaggete, sabu joomi mum yahrat a hoynii dum. Hay nde kaar daa, a waawaa soodaade juude maa, so yimbe bee fof ngasnaani." Duum e wonde, kaardo fof ummotaako e jonnde mum, rokkirat la'al ngal caggal.

Yoga e bidbe fedde ndee ina caloo cakkitoo e la'al haa keba jennudo dum'en, mbela ina njaggee. So mawdo gasnaani ñaamde hay gooto soodotaako juude mum.

So fedde ndee fof ñaamdii, fecondirii teewu nguu, mawdo oo yamira defdo la'al njaɓɓordi ngal kadi yoo addu ndiyam coodam dam.

O nanngana mawdo oo e cukko oo e jommbaajo oo nokkuyel coodam dam, ko heddii koo e bidɓe fedde ndee mbeedondira nokkuyel ngel haa do ɓe ngasni soododaade fof.

La'al jaɓɓorgal gonnal fof no gadanal ngal nih, wadiraa nih, noon ngal wadirtee haa nde jommbaajo oo dambitoyii fof.

Cakkittoongal ngal, to suudu jommbaajo too ñaamoytee.

So yimɓe ɓee coododiima, ɓe joodoo, ɓe kedtoo mawdo fedde ndee e cukko mum, ko mbi'ata: "Mawdo oo naamnoto cukko mum hol ko mbaɗ mi ko jaggata kam e joodnde men ndee?" So won ko cukko teskitii, haala, so alaa, o wi'a alaa.

Cukko ne naamnnoro hono noon e mawdo mum oo. Yeru mum, mawdo ina waawi wi'de, "Mi

hippitii la'al ngal, mi wi'i bisimmillaahi, aan foti wi'de puddee." A wi'aani, duum ina jagge.

Nde yimbe bee fof mbi': "Goonga! Goonga!", cukko oo wi'a jabii, yoba doon e doon.

Firo muudum jaggaado oo e bidbe fedde ndee fof, njobat ina holla kadi fedde ndee ina waawondiri. So mawdo oo e cukko mum ngasnii, bidbe fedde ndee naamnondondira, njaggondira, njoba ko yobetee koo fof.

Kaalis jaggondiral ngal yawtataa buudi didi ndeen. Hakkunde le'e jabborde didi, bidbe fedde ndee reweteebe bee njobataa. Caliido yobde e mabbe haa la'al jabbordu gonngal ari, pawdi mum ndii sowete.

So duum fof gasii, mawdo woppita yimbe bee haa la'al jabborgal godngal.

3. Mballiigu kurtungu.

Balde didi caggal dokkal mawngal ngal, daago mballiigu ngoo weertetee. Hakkunde sallifanaa e alaasaraa ngo burata weerteede.

Yeru mum ko wallondirde, sabu ko ari e bannda hannde fof, ina waawi arde e maa janngo. Ina rokka ne, mbo kuurtindo oo wallunoo fof, yobta dum; wodbe ñamloo ñande heen. Kodo e joom wuro fof ko gootum e mballiigu. Ñeeño jommbaajo oo daroo hakkunde yimbe bee, wi'a daande dow ko rokkaa, fodde ko rokkaa e innde dokkudo oo.

A nanat omo wi'a kaari rokkii buudi ujunaaji didi, kaari mballitordi ngaari tatiiri, kaari wi'i addanii mo saakuuji nayi maaro. Won rokkoobe comci, kanje maa ndammiri (be'i e baali).

So hono nguu mballiigu wadaani, kurtindo oo tampat no feewi, sabu o waawaa jaɓɓitaade kurtungu nguu kañum tan gooto; waawaa jogaade debbo mum, caggal yannge ngee. Hay nder duum ñamakala'en ndonkataa ko keɓi. Haa hannde so wonaa aadi ndii ina heddii e fedde jaɓɓotoobe ndee.

Duum wadi jaɓɓotoobe ina keddii e yurmondirde.
Gila joom kurtungu nguu lootaa, ñande fof buri
jirwude, buri welde.

Jamma fof gardo, fijirde dadɗete, yimbe bee
mbaalat ina ngama haa weetndoogo.

Subaka mum, bottaari ina deftee, ñallooji dii ina
njoodoo. Ñaañeeji, buubaaji e liite ñallat ina ciika.
Yimbe bee naatat haa sagata uddiree damal.

4. Dambitordu kurtungu:

Ñande jeegaɓerde kurtungu nguu; caggal
kaccitaari seeda, jombaajo debbo oo e fedde mum
rewre ndee moɓondirta dambitol, dum wi’etee
“Dambitordu”.

Caabune e bula coodetee haa keewa. Huunde fof
ko woni comcol galle, ngol tunwi ngol tunwaani fof
lootnoyte ñande heen.

Comci dii peccete hakkunde boomi e rewbe bee.
Be ndoondoo di, be mbaɗa moorgol fa’de maayo.
Ebe njaha, ebe njima, ebe poɓɓa. Nder jimɗi dii
ebe mbi’a:

Alla reen kurtiido,

Rokka dum no joodirii,

Waawa gorko mum e besngu,

Oon waawra mo jawdi

Alla rokku mbo hurtaaki fof hurtoo

Aamiin! Aamiin Yaa Rabbi!

Ko noon rewbe bee njahrta haa njottoyoo daande tufnde. Waktu ebe njahana wuro ngoo ko arata e kilooji didi maa tati. Toon be ñallata haa hiira. Toon ne bottaari maɓbe tawtata be.

So jommbaajo gorko oo ina jogii doole, ina rewna e lootnoobe bee dammuwol kirseteengol. Dammuwol ngol hirsee toon, judee toon lootnoobe bee ñalla ina poodondira kuce teewu.

So be ngasnii lootnude, comci dii njoorii, be lootoo haa be laaba, be poppoo nebbam keccam, be ñaantoo fa'tude cuudi.

Cukalel dewel ronndetee nokkuyel badngel ndiyam e hijkoode*; debbo dardro darnde fiya dow

hinkoode ndee. Jommbaajo oo e dammboowo
mum ina njima wi'de:

Wuro njaɓɓee jam arii;

Njaɓɓodee min jam arii

Yayno galle maa, galo arii

Noon ɓe njahrata haa ɓe naata galle oo, daage
mbeertee, rewɓe mawɓe ɓee njoodoo; bumangal
ngal rootiroo beñuwaaruuji e yeeso dewel ngel.

Fijjirde dadɗee, kelle koɓɓitee, jaysooji mbada,
yimɓe ɓee calminaa, mbarkina, caakoo.

E saanga kikiide, jommbaajo gorko oo e gidɗo
mum jommbidiido e mum oo naatata e cuudi dii
yettude yimɓe ɓee.

5. ÑALLIRDU:

Kikiide janngo mum, caggal alaasaraa, joodnde
ñallirdu nduu joyɗintee. Ñande heen wi'etee
pidɗal poosuui; sabu ko jogaa koo fof
sarindiraama, alaa fof ko heddii nder poosuui dii,
so wanaa kañjara.

Ina fawaa e biy fedde mbo dannaaki fof hawrude e ñande heen.

Debbo fof gardo e fedde ndee, so ko suka, so ko mawdo fof weedete goro. Debbo ne fof mbaawdo rokkirat goro, innde am gorol rokkoobe dum. Buudi, goro koo loomtiniirtee. Gila e buudi joyi haa yottoyaade buudi noogas maa ko buri duum so ñaayo ina hakkude gorol ngol e kumanaado oo. Ko hebaa e ñallirdu nduu, nokku gooto mooftetee. Wertaango goro ngoo ina waawi filtoraade noon ndee cili didi haa cili tati.

Ko hebaa koo fof renndinee, njeɗu jommbaajo gorko nguu ittee, ko heddii koo feccee hakkunde ñamakala'en hawruɓe heen bee, caggal duum ñallirdu nduu saakoo.

Ñallirdu nduu ina ummoo, jommbaajo gorko oo ina doftée suudu mum, dum hollata o dambitiima.

Cakkititooɗo e la'al njaɓɓordi ngal, suudu jommbaajo gorko too naɓata ngal.

Fedde ndee fof hawrat toon ñande heen. Yimbe mayre tottondira fayidaaji, du'ondira, caakoo.

Firo fedde wuro ngoo ko darnude sariya dow bidbe fedde ndee fof; ko waawondirde e yarlondirde nder golleeji badteedi dii fof, ko yurmodondirde e wallondirde dow yannge arnge fof.

Hono ndii doo aadi, piɓdoori bidbe wuro ngo fof sawru wooturu, ina haani wuurtineede so ndi accaama e wadeede ko heddii, ina waawi bonde.

Beetawe janngo mum, gardo nootaade kurtungu nguu fof woppitee. Won rokketeebe e arbe bee cuddaaje, wodbe wutteeji ndokketee, ko buri heewde e maɓbe fof daage kurtungu woni njeɗu mum'en. Jamaa e hoore mum ittante daage juuldude. Alaa fof boppeteedo, alaa fof jejjitteedo.

6. Mballudi

Yontere caggal kurtunguu, bidbe fedde ndee fof ngaddat. Kaalisaaji di be keɓi dii e nder kurtungu

nguu, banjal sariyaaje fof hiisetee. Deweteedo e mayre fof ummotaako yobaani.

Hakke jawdi ko rewetee ko nde tawraa fof anndinee yimbe bee. Kurtindo oo nannganee sarti nde yobata mballudi mum ndii.

Ko dum wonnoo mballudi?

Jawdi ndi kurtindo oo yabata fedde ndee caggal nde dambitii. Endi waawi wonde kaalis keɓoowo dammuwol cewngol, maa dammuwol e hoore mum.

So dammuwol, jombaajo gorko oo yobirta so wonaa fedde ndee jabana mo e dow mum, nde ngol jabee.

Lebbi seeda caggal majjum, fedde ndee nodda batu godɗo, sorta ñalaande nde dammuuji keɓaadi dii kirsoytee.

Beetawe daweteedo oo, biɗɗe fedde ndee fof kawritat dingiral wuro too, mbadda laawol. Wakkiibe saakuuji, sinndube laɓɓe, maa dowoobe dammuuji kirseteedi dii.

A tawat nokku ñalleteedo oo subanooma. Ko buri heewde fof e daande ndiyam wondunde e dowdi daaketee.

Dammuuji gaddaadi dii fof llnete, kirsee, waktuyel gootel, sukaabe sagataabe ceerndii guri e teewu.

Oon waktu noon, a tawat ledde teenaama haa butii; gasde nduppirde ngasaama, jaynge ngee hubbaama, ndeen teewu nguu fawetee heen, soñoñoño* fudda. Ko noon teewu nguu duppirtee haa nde ngu benndi fof, so ngu benndii, ngu fawee dow cate ledde keltaade, ngu tayee.

ʼBidbe fedde ndee pirloo ngu. Mawdo mayre bismoo, cukko oo yamira yoo be ñaam.

Mawdo oo hooya hucere wi'a "Joomiraado toownu diina". Bamdo teewu nguu e bidbe fedde ndee fof wi'at noon. Be ñaama haa be kaara.

Caggal nde be ngasni, Mawdo oo rokkee e yoga ko'e dee; cukko oo bama koyde dee, bidbe fedde ndee pecondira ko heddii koo: tek teki, kuuseeji, keeñe, bu'e e ko heddii e teewu nduppaangu nguu.

Wuro ngoo e hoore mum ittante dammuwol, kiɓɓol nduppangol (judangol).

Teewu maggol ko galle joom wuro koo nabetee haa suudu wodndu hakkunde makko, neldee njeɗu mum.

Mawɓe bee du'anoo sukaaɓe wuro ngoo e wi'de: «Yoo jam e cellal yotto wuro ngoo; yoo Joomiraado baɗɗo on sukaaɓe oo, waɗ on mawɓe. En nji' biɗkoñ mon.»

Ɗoo noon, aadi ndii ina hollita, ngenndiyaŋkooɓe bee fof ko sago naatɗuɓe laana.

7. Suudu jommbaajo

Nder aada jaɓɓotooɓe bee, haa hitaande yahda e naange, jommbaajo debbo oo naatataa jeere. Ko o soodata fof o neldat. Ñallooji e kiirdeeli fof nder suudu jommbaajo too mbaɗtee. So sukaaɓe worɓe bee ngarii njoodoto ɗo keɓi fof, njoodorto no keɓiri fof, memat ko keɓi fof, kaalat ko keɓi fof, kaalat ko heɓaa fof. Firo muudum ko yeeuwe mbela huurtiɓe bee (debbo e gorko oo) ina muña,

mbela ebe kejee e jawdi maɓɓe, mbela ebe mbaal doo.

Ko yommbayɓe ɓee kaaldi maa gollidi fof yimɓe ɓee teskoto, kimɣondira gite, maa ɲomyondira.

ñalawma fof garɗo, jommbaajo debbo oo fittat, fiddat, urtat suudu mum nduu, mbo wadaani noon fof, yimɓe keɓii ko mbi' dūm: jombaajo kaari kay ina tunwi, o wondaaka hoore makko.

Kono so omo laabi, hay rewɓe hurtinoobe ko ɓooyi ngarat yeewde ko yoodi.

Haa hitaande mum ndee fiiltoo, albalaawu (musiiba) jandɗo dow wuro ngoo fof hono yooro, ɲakkere ndiyam, baɓɓatti, ñabuuji, fof ko jommbaajo debbo oo woytortee.

Haa hitaande ndee fiiltoo kadi o walleetaake pale jeedidi, doosde jeedidi e cekke jeedidi gila jooni haa nde mbo moortii, ndeen mbo feɗantee mbalɗi.

a) Pengol mbalndi:

Kaake de mbo hurtodii dee fof njaltinte ñande heen: pale, doosde, cekke, palee, saraaji, kore mawde, taasaaji, njonngondiree e ko nanndi e mum. De fof de pidde de coccee, de liiree haa punndi gonndi e majje fof wolla kulloñ nguurkoñ koñ maaya.

Rewbe asoobe bee, ngasa gasde caldi dii, ponnda de, lelnde gorko ndee e lelnde debbo ndee codondiree. Dum juutnata leeso jabbotodo.

Engo wona haa meeteruujji sappo njuutndi waktu. Caggal peewnugol doosde dee e pale paweteede heen dee, njokka heen cekke. No rewbe burdata baawde, wodbe ina pawondira cekke cappande nayi maa cappande jeegom; ndeen noon so wonaa leeso ngoo wadane joodorgal jabbirgal. Fabiyon cañaado mbo foodde hoore e hoore mbalndi ndii haa giwrudo boowal fof, kanke adoto yi'de so a naatii e suudu nduu. Embo wonana joomi mum ko wi'etee tarweesta koo.

Haa suudu nduu beydoo yoodde, boccoode ndawyal kulanooode ina bilee e fabiyon oo.

Caggal duum fof, kuɣanuuji dii kaɓɓetee, le'e ɲeñaade e kore boogaade pawondiree nder majje, bale suudu nduu fof kurlee tappiiji cañaadi e coodaadi. Suudu nduu fof aafee haa wona ina suma bernde gaño.

Huunde fof ko wonata kodu e jeenaari fenɓe bee, gorko oo yobata dum. Won e worɓe hirsooɓe dammuuji tigi. Yoo Joomiraado daccu tawaangal.

b) Fabiyon Cañaado:

Ko wonnoo fabiyon cañaado?

Cañaado ko leyɣi fabiyon baali cañaado, mbo pulaagu innitortoo gila Tuubaak naataani.

Hol no fabiyon cañaado sañirtee?

Golle muudum ina kaamnii, ina tiidi. Duubi tati maa nayi dum wadirtee.

Oon waktu, leebre baali yi'aande fof ko ko soodaa.
 Nde lootete haa nde laaɓa, nde fidɗee, nde mottee.
 Won e mayre ɓawlinee maa wojjinee maa ooldinee
 maa wolla wuddinee.

Nde debbo cañanteedo oo mottii, mottidi, yeyni ko
 wonata gese koo, noddamaabo baali sañana dum
 fabiyon.

Lajal nanngée, maabo oo ara, arda e koreeji mum
 fof haa ko sañetee koo tañña.

Maabo oo ñiɓa ledde cañirde dee, fooda geese oo,
 fuddoo tippaade–jaɓɓitaade; jaɓɓitoo tippoo haa
 naange muta.

Do ngon ɗaa e ladde ndee fof, a nanat alluuje
 cañirde dee ina mbaɗa cii! Caa! Ñande maabo oo
 fuddotoo ndee fof, mbaalu hirsetee, maaro defee,
 nebbam sirme yuppee dow maggo haa waama*.

Ko fotata wonde hujja maabo koo fof, cañanteedo
 oo roondotoo dum, hono: goro, simme, ataaye,
 suukara e ko nanndi e mum.

Gila do golle dee puɗɗaa doo haa de ngasa, maabo gorko oo ina saña, debbo ina horwoo.

Hoore e hoore lefol fof cuɓee. Nde maabo oo yottii lewru e koode fof dammuwol hirsee. Ñalat yimɓe ina kawrindina sabaka e maaro. Lefol gootol ina waawi wonde lewru nde gasa. So tawii ko leppi jeegom cañetee, cañeteeka kaa ina waawi ɓamde lebbi joogom; duum ina yahda e dammuuji jeegom kirseteedi dii.

Nder cañu fabiyon keeriido, banndiraaɓe e jinnaaɓe cañanteedo oo ina mballitira dum le'e defaade, kodde, dammuwol, goro e kaalis.

Famdi ko cañanteedo oo ñaami e cañu fabiyon*, fof ina ɓama ujunnaaji noogas mbuudu, coggu cañu nguu alaa heen.

Fabiyon oo wonaa neddo fof waawi sañde dum, sabu fere mum tan ina pusa galle.

Ndii aadi ɓoori galle haa ɓidɗo hurtoo, ina haani acceede. Neddo ina haani wadde ko bonnataa

ngalu galle mum, fabiyon ina waawi hebeede tawa ndiin jawdi keewndi fof ittaaka.

Banndiraabe jabbotooɓe, ngann den eden mbaawi hurtinde biɗɓe men rewɓe, tawa en piɗɗaani ko njogino den, tawa en mboppaani ko taw den e ko poɗ den wadde.

Naatgol Tuubaak weeɓtinii ko heewi e kaake kurtungu: pale, doosde ina mbaawi lomtinireede njamde maa ndaɗɗudi ledde. Lefi dii ina mbaawi loomtinireede armoor. Ko heddii koo ina waawi rokkireede kaalis mbo jommbaajo oo naftortoo.

II ʼBesngu

Ɗatawere:

ʼBesngu woni ɗari waalduɓe; do ngu alaa fof yeewat, so juutii mette naatat, kanke woni mbo kaalis rokkataa, mbo yidnere rokkataa.

Jibineede suka nder galle wonaa juulde, wonaa mehre sabu do ɗji' daa e galle oo fof moyɗo.

Yombaybe rewbe wodbe ina bama reedu gila nder jeedidiire. Wodbe ne ina mbellina hitaande nde bama reedu.

Kono so hitaande ndee fiiltiima jommbaajo oo bamaani reedu, rewbe fedde makko ndee noddad mbo batu, be mbada labi e jaynge haa wula, be nannga mbo, be mbada mbo cume cume* wolla be talla mbo e bul bul* wolla nii be njucca mbo. Nde o hebi biltaade e majjum, o dogat haa cuudi. Ina heewi ko mbo bamata reedu e nder ndeen hitaande fof.

Tuutre dum fuddortoo. Balde didi fof a nanat jommbaajo debbo oo sellaani. Terde makko dee ina njaha, ina beebta, ede njaha, ede mbaata. Yeeso ngoo fof wi'at tal.

A nanat yimbe ina njeddondira, ina mbi'a: kaari kay ko cowiido, kaari kay sowiima.

Lebbi njahi, lebbi ngarti, reedu nduu ina beydoo teddude haa o woppinee golle mawde godde, ronndaade donje teddude, waktu e waktu hadeede

ñaamde lamdam haa nde wi'aa lewru makko dariima.

Natawere:

Ñalngu fof gardo, o miiante besnude haa kikiide gooto, kiraade ina kirtee, omo dogana suudu makko nduu. Esiiko debbo dogani ñarwinoowo wuro ngoo. Do be ngarata fof tawat ñarwudo oo ina wada naat yaltu, omo uuma, omo tappoo e leydi, omo talloo.

Ñarwinoowo oo feewnana mbo leinde nder suudu makko too. O ndaartoya njaareendi cewndi, laabndi, o melandani ñarwudo oo do lelii. O walla dum hebtude nokku oo.

Ñarwudo oo fuddoo eemaade, ñariwinoowo oo ina wi'a mbo mo tiidnoo.

Nde mbo wi' haa ombo runkitoo fof, ñarwinoowo oo tiigoo mbo. Do hebtata hejjere fof, so tawii debbo oo hebtii hoore mum.

Yiiyam yaltii haa heewi, narwinoowo oo yeewii hettude wuddu nduu.

Kettugol wuddu:

Narwinoowo oo hettii wuddu nduu, moccii booyaani hay seeda, miñiraado oo yanii. O mooba dum bannge hade makko gasnude lootde cukalel ngel. O lootii ngel laabi jeedidi haa ngel laabii. Alaa fof do yejjita e terde maggel dee. Ina wi'ee, nde cukalel jibinaa, so won do lootoowo oo yejjiti e terde maggel dee, ina addana cukalel ngel jejjiti* haa do ngel haadi.

Caggal jibineede suka oo, nde omo lootee fof laabi nayi nayi o wadantee haa balde jeedidi dee kiɓɓa. So de kiɓɓii, yumma mum suka oo artat e lootgol mum kiidngol ngol, didi didi, maa tati tati ñande fof.

Nde narwinoowo oo gasni lootde suka oo ndee, yeewa ubbude miñiiraado oo.

Doo so wonaa besdo oo daroo, dardoo e seede
mum wata miñiiraado oo hippo dum addana debbo
oo rafi besngu kadi. Deen golle fof ko to nder
suudu besdo too mbadetee.

Narwinoowo oo sara heen gawri, maaro e ko
nanndi e mum. O wulnanamo e fayanne ndiyam*
haa nde wulii wulii* oo loota fof, ndiyam dam
wisee e ko wadaa koo.

Haade lootam dam waanjeede, yummiraado oo
lootat e majjam koyde mum. Ina wi'ee edum reena
suka oo e ko boni fof.

Balde seeda tan, ko ubbaa koo fudat. Rewbe
mawbe galle oo kawrita nder suudu besdo too,
tiima puddi ndii, njangga ko wonata nguurndam
suka oo. Dañat ko yummiraado oo haalanaa, ko
heddii koo be yeewra dum suka oo, haa wona ebe
mbaawi falanaade dum gila yottaaki.

Jaabbotoobe ina keddii e rewde ndii doo aadi haa
hannde. Jooni noon, ko buri heewde e mawbe
men be naamnii mi fof, mbi' ngann daa firo

muudum, ina nji'a ina wadee tan. Ebe nganndi ne mehre waddaani dum, sabu dum ronkii acceede.

Balde didi, caggal besngu makko nguu, besdo oo loototoo. Nde omo lootoo fof ko ndiyam nguldam wadete e horde, hippee e wuddu makko haa yiyam daaniinoodam fof regoo.

Horde ndee ñedirtee ndiyam dam, besdo oo yarnee haa tuundi reedu makko fof yaltida. Caggal mum lootowo oo loota hoore besnudo oo, haa jubbi hoore oon dii naatondira. Noon lootowo oo wadirta ina boosa daande ndee e jokkorde dee fof. So duum fof gasii, besdo oo hippee e dow daago, yabbee, gila becce haa koyde. Ñande fof ko nih besdo oo lootiretee haa nde laabi fof.

Haa balde jeedidi dee timma, besdo oo seertataa e laabi hay o ñalawma gooto, do o yahata fof o tawdete e makki. Wi'etee ko eki reena mo e jinnaaji. Tigguyel ngel ne woppetaake kañum tan e dow hulde wota o wosteede. Heewii do tigguyoñ ngostaa ndewoñ wolla ngoroñ nayewoñ wolla jinnaaji.

Haa yontere ndee timma, gertoode kirseteede ca'iraade ñamako tan besdo oo ñammintee, yarnee ndiyam gawde.

Gila nde debbo oo besni ndee haa o inna, gardo e rewbe bee fof wi'at alhamdullillaahi fof dañat ko addori hono: ñaamde, kosam, gertoode wolla ceede* (kaalis).

Nder deen ñalaade, so wuddu tiggū nduu solii, yumma makko moptat ko yani koo wota doombi wolla ulludi njahdu e majjum, nde addana cukalel ngel nguyka ka sellataa abada.

INNDE:

Ñande innde dawraa. Wuro ngoo wolla galleeji dii fof ngittaama kumpa. Nginnirdi ndii soggaama haɓɓaama. Beetawe mum, dingiral galle ngal fof fittaama haa laabi, ko yoodaani e ji'ki fof heednaama bannge; daage mbeertaama yimbe bee pinii ina ngarda gooto gooto, dido dido, haa pelle pelle. Galle oo wi'i tif yimbe.

Caggal mum seeda, Almaami e yimbe mum njottiima, calminii, njoodiima. Oon waktu, yumma mum suka oo fotaani yeewde biyum, nde dum wonana bidɗo oo kaayiiɗo. Nder fabiyon yumma oo haani taweede wodɗoo dum.

Baaba mum suka oo salminii Almaami e arduɓe makko. O adda goro koo sara Almaami, ko wonata innde cukalel ngel koo.

Banngal rewbe too, suka oo femmbetee. Sukundu makko nduu, yowee balal, kaalis fawee dow mayru. So ko gorko noon, cukalel gorel rokketee adda to mawbe too. Kono so ko ngel dewel, cukalel dewel rokketee naba sukundu nduu to worbe too. Mbedu wolla ñorgo nabretee, goggiraado suka oo rokkata dum.

Sukundu nduu nawde to yimbe too, nde o yottii fof, yimbe pawat e mayru juude mum'en ndu'oo. Innde suka oo rokkee. Ginnirgol hirsee, du'aawu mawɗo nanngée. Alla wuurnu barkina cukalel ngel, en noddu ngel hakkunde sukaaɓe ina yaha e ladde.

Fedde rewbe ndee tintinee. Soowru e kuljinaali rewbe pa'a dow.

Gorko gooto fa'a to rewbe too, naata suudu do cukalel ngel woni doo, bama ngel, inna innde ndee nder noppi maggel, noddada ngel wi'de kaari mbi'ete daa. Ko diina yamiri koo: noddinee nder noppi maggel e wi'de: «Alla ko gooto, Muhammadu ko nulaado makko».

Edum hollita suka oo noddama feemde e diina juulbe. Be mbaawaa dum bee kurnoo nder noppi suka oo dii haa annda o rokkaama innde.

Nani limto inde de Fulbe ndokkatnoo adan adan.

IN'DE WOR'BE	IN'DE REW'BE
Hammadi	Diko
Sammba	Kummba
Yero	Pennda
Paate	Daado
Demmba	Takko
Njobbo	Demmo

Caggal inde gadane dee, suka ina waawi ñamtude innde jinnaabe mum wuurbe e maaybe, wolla inde nulaabe hono: Muhammadu, Muusaa, Iisaa, Daawuuda, wolla inde sahabaabe: Abubakaar, Umaar, Usmaan, Aali; wolla inde malaykaaji hono: Jibiriiru, Mikaa'iilu e ko nanndi e mum.

Won inniroobe ñalaade ngoodde dee: Altine, Talaata, Alkamisa, Aljumaa. Wolla inde lebbi hono: Koorka, Taaske, Haaraan, e ko nanndi e mum. So ñum fof alaa heen, inde nokkuuje maantiniidi hono nabbe, beeli, pete, gure. Yeru: Awngudu «weendu», Jambanna «ferlo», Nguuma «ngeenndi».

Debbo innudo oo ina innira suka mum: Tokaraagu, maayataa, Dey/Yere, Wela hoore. Haa beydoro ñen haa hannde, nani Haatumeere inde Islaamiyan'kooje gardooje e ñalaade:

Ñalaade	Inde worbe	Inde rewbe
Alet	Bubakaar, Umaar, Usmaan	Kadiija, Mayram
Altine	Aamadu,	Salamata,

	Isaaga, Ibaraahiima	Aysata, Raamata
Talaata	Muusaa, Haaruuna, Yuunus, Saalif	Maymuuna
Alarba	Jibiriiru, Mika'iilu, Yaayaa, Iisaa	Habsatu, Salmata
Alkamisa	Alhasan, Alhuseyni, Munniiru	Hawwaa, Huleymata, Rugiyatu
Aljumaa	Aadama, Idiriisa, Kaaliidu	Aminata, Jamiilatu
Aset	Abdullaay, Abdarahmaani	Faatimata, Jeynaba

Ina hawraa Islaam e keeferaagu fof ina ngodoo innirde biɗɓe mum'en: Alla, Ibiliisa, Maayde, Jaannama e ko nanndi e mum.

Haa hannde, to innde too ngon den: njedu goggiraado nder dammuwol innde ngol ko caggal. Dendiraado rokkete hoore ndee.

Balde tati caggal innde ndee, goggiraado noddete, rokkee sukundu labaandu ndu. O moorda e pale, o wada boggel keeci, dum wi'etee ñaarawal. Goggiraado oo wada e maggel ceede tati, cukalel ngel habbanee. E wi'de yimbe, edum faddanoo cukalel ngel gite bonde e kundude bonde.

Nder lootgol cukalel ngel, ndiyam lootirdam dam waanjetaake so wonaa nde yumma maggel looti heen koyde mum, ficca dam dow mbela cukalel ngel ina mawnira noon.

Aljumaa e Altine haa nde cukalel ngel mawni, yumma maggel wadat ndiyam e leesel juuldugel lootira ngel hejjere wolla fa'de fajiri. Edum wonana cukalel ngel ñawndagal.

Hono ndii doo aadi besngu wonaa ko moy'yi no feewi, sabu jibinde nder njaareende hay so ende laabi, ina addana besdo oo ñabuuli keewdi baawdi ittude dum e aduna.

Kettirgol wuddu cukalel ngel labi ki laabaani booyki ina addana dum ñaw joorngal.

‘Besnoyde suudu dogotoro ina reena yumma e cukalel fof. Ina rokka baaba mum cukalel juddu besngu, mbo hebetaake no adan, nafoore e moyyingol karte dante wolla kaɓɓugol dewgal.

Yettoode neddo ko baaba mum. Baaba woni ko wi’etee koo aderes. ‘Bidɗo-keɓgol wi’etee bidɗo halal. So neddo yamii debbo hay so wadi ko haani wadde koo fof, so dewgal haɓɓaaka so bidɗo yaltii heen, bidɗo oo wonaa bidɗo laaɓɗo.

Joomi mum wonaa bidɗo laaɓɗo kadi, so tawaama baaba mum ko badaado, so yumma makko renndii e gorko godɗo, nde o heɓaa wolla noon so baaba mum ko danninoodo ko ɓooyi, ko arata e fodde duubi nayi wolla nii kadi so tawii o renndaani e debbo makko oo, ko arata e piiltagol mum lewru laabi tati. Nder oon waktu, so bidɗo heɓaama heen, o wonaa biy-laaɓɗo. Doo, sariya mum ina jiiɓii seeda, sabu so wonaa baaba oo e yumma oo mbaatoo yeeso Almaami, damal jamaa.

Baaba oo waatoto laabi nayi hollitde renndaani e debbo mum oo. Caggal ko o filii lewru koo.

Debbo oo waatoo caggal makko. So tawii ko debbo oo e gorko oo mbaatii koo ina luuttondiri, ceergal ina dagii hakkunde dido bee; doo, debbo oo yahdat e biddo mum, nabat teje mum dee ne kay.

Hol duum seerata debbo kadi? – So debbo yennii jinnaabe gorko mum oo, wolla o nanngi aadi gorko goddo wolla o saliima gorko oo waalannde wolla gorko oo wadii mo jinnaado mum debbo. Doo sariyaaji mum ina muusi, so tawii gorko oo mimsitii. Ko dum doo o haani wadde.

- Nde dewgal woodnoo ndee, gorko oo rimdinat jeyaabe mum bee fof so won;
- Wolla o ñammuna, o hooltina miskineebe ujunere;
- Wolla ndeen o hoorii lebbi tati jikkondirdi hade makko ñamtude debbo oo kadi. So aan e debbo oo, on ngaldaa diina, dewgal mon ina wadi sardi: –so tawii gorko oo ko juuldo, debbo oo ko e diina ngodka woni

wolla alaa e diina hay, dewgal maɓɓe
ina wona e dow jibindo gorko oo
artirat mo e diina makko kaa.

- Wolla so tawii ko debbo oo woni juulɗo
gorko oo e diina ngodka woni, dewgal
maɓɓe yidaaka sabu haa hannde,
gorko oo miiijete waklitat debbo mum
oo iwde e diina mum kaa.

Caggal ko haalaa e ko gollaa e dow
innde koo, fijirde ɓesɗo oo
moobondirta giy'iraaɓe mum.

Tallorgol:

So debbo ɓesnii, innii, fedde mum rewre ɗo jeyaa
ɗoo arat fijande ɗum. Fijirde ndee ina waawi
wadde balde ɗiɗi haa balde nayi bannge ɓesɗo oo.
Ndewoñ koñ ina ngarda e ko heewi hono: caabune
haa lootniree, lootiree, bula wolla nebbam keccam
haa cukalel ngel modnee; gawri ko ɓesɗo oo
wadanaa gosi: puurnukoñ e ndewoñ koñ ina

mbada deen ñalaade fof ñaamataa sonaa ko ñari tan.

Huunde fof ko koñ poti gollande besdo oo, koñ njennataa. Ekoñ kocca nder majjum koduuli teddudi. Ngoroñ wuro koñ fof to kodoñ koñ too mbadta yahaa-ngartaa haa nde koñ kooti.

Ndii aadi ina moyyi bannge, sabu tewnude biy-wuro mum so hodta dum, ina ittana joomi mum yeeweende waktu, ina hollita do o yahi doo, kawral e njurum o iwri toon.

Ndii doo aadi ina boni dow baasgol ñaamde ndewoñ koñ, ngalaa koñ torlii ko'e makkoñ, alanaa koñ torla yimbe be koñ tawi fof, ngalanaa be koduuli ñaameteedi dii fof ngonat ñamlaadi.

Ko noon dum woori, ndii aadi ina haani woppeede, sabu ko ndi torlata buri ko ndi nafata.

Nde besdo oo timmini balde capande nayi fof, accete hoota suudu baaba makko, firo muudum, mbela debbo oo ina fooftoo e ngam tampere besngu nguu; mbela omo heba no o muyniniri

biyiiko oo haa yottoo; mbela omo heba no o hanndorii gorko oo wota o muynin mbadu.

Jahgol makko woofordu, ina reena mo, ina reena bidfo makko oo.

Hay so tawii banjal gorko oo, debbo oo joodoto, gorko ina haani anndude nde o fiilii e lewru, nde o lootni haa o heba no o teworii wota o bam reedu. So bidfo oo muynaani haa haari, wonat hakilante, forjat, wontana mo kelu hoore.

Cukalel so hebii lebbi tati, yumma maggel moortoto, sijkoo, arta suudu gorko mum.

Baaba jogii kede koreeji mum: nguura, koltu e safaara. Omo wammba ne bidfe banndiraafe maako banje.

Ko innde torlata Pullo fof, ina heewi gacce e nanndugol mum e Aarabe, dow kulol mum Alla, dow jogagol mum jawdi e dow ngoraagu mum.

Pullo ina hersi haa yawti kaadfi, kono noon teddiri so hollaama.

Ko heewi e pulaagu juulii, kono ko juulaani koo ina heddii e yarde doro e wadde ko boni. Ina famdi e gure pulaagu do naatataa, do a tawataa ledde lasaade, nokkuuje tedudi wolla jawdi maraandi ndi fiyetaake, riiwetaake ngontanndi ngoon wuro sadak.

Pullo ina goonjini goodal jinneeji e sukuñaabe; kono ko o buri fof fellitande, goodal Joomiraado, maayde e darnga.

O sikkitaaki ne gollude moyƴere ina moyƴi, njobdi mum ko baraaji e Alijanna. Golleeje bonde peemrataa joomi mum laakara; joomi mum yi'at doon e doon.

Pullo ina dooftanii konngi seernaabe e wileebe, dum saabi nde ombo haɓɓa talki, lohi e piibi.

E ruunde jaɓɓotoobe ndee, yumma e baaba tan nji'aa biɗɗo. So biɗɗo jibinaama, o entaama, o wonii biɗɗo yimbe fof. Keɓɗo fof nelat cukalel ngel, so ngel saliima o fiyat ngel.

Wota Alla nel gooto e jinnaabe bee wi'de ko saabii;
wuro ngoo fof feemtat joomi mum, ñiŋa-dum. So
be ñimmitii kadi, suka oo fiyetaake kadi, neletaake
kadi, woppitte e hoore mum. Cakkitte muudum, o
wonat suka bonnaado, mo bone hebi.

Hono biy-jaŋtoowo anndirtee wontii korewol
suudu baaba?

So kodo bennoowo yi'i oon suka ina sikitoo,
naamnikinaade dum, tawaabe doon bee fof mbi'i
oo ko biɗɗo amen; jinnaabe bee ina kaani
weltaade, sabu be nganndii be kebii biɗɗo. Kono
so yimbe fof mbi'i: oo suka ko biy kaari e kaari'en,
jinnaabe bee nganndii nganndaa fof celnaama,
njaltinaama suudu baaba.

Taadordi:

Joyɣingol suka: (Duhnugol)

Taadordi ko yannge teddunge e jaŋoowo, sabu
biy-Aadama mo taadaaki, hiisetee ko e heeferbe

hay so wonaa. Ko hirsii fof ñaametaake, ardintaake fedde ko nde waawi wonde fof.

Nder taadordi suka jaboowo janngintee ko ko gorko haani anndude. Nder taadordi ne podooje keewde njottintee.

Suka jahroowo e duubi jeedidi maa duubi sappo taadatee. Firo muudum fof, ina yidaa taadiido oo miijcitoo hitaande nde taadaa ndee waktu fof hay so wontoyii mawdo. E haala mawbe, edum uddita arsuku joomi mum.

So taadordi dii ina puddoo, yannge mum famdataa. So lajal nanngaama, banndiraabe e jinnaabe tintinte. Beetawe Aset dum buri fof waawde wadeede. Ko wadi Aset koo? Jaabawol mum ina raabbidi e hakkille Fulbe, sabu kulle dee fof diddidi ndarorii: dewol e gorol; haa arti e lime noon Fulbe pecciri dee lime gore e lime dewe.

Hono limre worde seertiri e limre rewre?

Limre fof waawnde feccitaade laabi dīdi haa waasa wadde kedde, ko limre rewre, hono: dīdi, nayi, jeegom e ko nandi e mum.

Limre feccitoonde nde dīdi haa kedde ngona heen, ko limre worde, hono go’o, tati, joyi e ko nandi e mum. E hakkillaaji Fulbe, lime dewe dee fof ko lime jaḅooje, dum wonani be gollirde de.

Yettiren ñalaade yontere dee, haa paamen ko saabii jaḅooḅe cubii Aset?

Puddoren Altine, Talaata, Alarba, Alkamisa, Aljumaa, Aset, Alet. So en kakkillinii, en tawat Aset ina saama nder limre rewre jeegaḅerde; ndeen noon ñalaande jaḅooḅe, sabu nde wadi wadta, ko wadi fof ina heewi e ko wadtata.

Ko dum e dum wadetee nder oon jamma? Jamma pineteedo haa wona Aset oo, fijirde waalat haa weeta, bummbutu e kelle nor–nor mbadda oolel gootel.

Janngo mum, gila beetawe law, cukaloñ cuddetekoñ koñ fof naḅete tufle, lootee haa laaḅa;

so be ngasnii, mo woni e maɓɓe fof addante tuufeere do joodii. Be cengondira. Bamnoowo oo soppinoo yeeso suka fof, hofta pemmborki mum kii, ɗabbina ɗoyre suka oo, haɓɓira nguppu oo gaarawol, o taɣa, o mocca. Ko noon o ɓamnirta cukaloñ koñ haa gasa.

Cukalel fof ɓamnangel, fellante fetel, tintinee. Jinnaabe mum e banndiraabe mum cukka dum, moni fof e ko waawi dammuwol, kaalis jamde wolla buudi dereeji so suka oo woyaani. Caggal majjum sukaabe ɓamnaabe bee kaɓɓante lefi, be ndokkee lempeteeje, daabuuje wolla cabbi.

Baawo «naani» maɓɓe ittee. Doon e doon mbayɣugu jillaado nebbam keccam, gertoode cahiraade ñamako e cuɓɓe battinee. Cukaloñ koñ ñaama teewu, koñ mbooba maafe. Gojo gojo* wontii njaram makkoñ haa do koñ njalti. Comci maɓɓe fof kaadii e butel.

Do ndoondi woni e caggal cuudi dii fof, koñ ndaartoyat, koñ ngujoo. Naange e hoore ina ara, bottaari ndii ina ɓadtinee. Gila do koñ coynii ndi

ɗoo, a nanat e koñ mbi'a: «Ngosiindi ndii nana ara;
Alla ina waawi fergitere bonnandi rufandi.»

Alaa ko bamnaabe bee mbi'rata noon, so wonaa ko
be ñamminte haa be tuuta.

La'al ngal ina joyɣinee, selbe oo ina sorta loocol.
O wi'a yoo be kurlo la'al ngal, be njiccoo. Be
ñaama haa nde be kaari. So be kaarii, be ndogana
ɗowdi buuɓndi. Hay ɗoo, sonaa selbe oo yeewa be
wota be ɗaano nde addanaabe teewu baalɗo.

Alaasaraa ina ara, bamnaabe bee ina taaroo wuro
ngoo. Gertogal ji'angal fof ko barangal. Be
ndenndina ko be kebi koo fof, be bora ɗum, be
njuda, be ñaama haa be kaara; ɗum ina e ko
yaawnatnoo sellinde be koo.

Futoro ina ara, selbe oo ina artira sukaabe
bamnaabe bee cuudi. Jimol maɓɓe nani:

“sukuña, sukuña,

Bara finndi

Ɓamnaabe bee mbaɗee nder galle gooto, tawa ɗanƙi feɗaama.

Ndiyam mbondaɗam:

Ñande jeediɗaɓerde ɓamngal, caggal sallifanaa seeda, sukaaɓe ɓamnaabe bee fof naɓete tufnde lootoyee. Ñande heen, ɓamnaabe heewɓe kersata, sabu mbo teewu maayɗo woni e mum fof, ñiirtete. Selbe oo lootata ɓamnaabe bee, nde ɓamnudo ɓe oo safra ɓe. Fodde ɓamnudo oo ko yahde to tufnde too, o unat gawde haa keewa, o fatna de e keedel loonde haa ɓawla, ɗum wi'etee ɓolgu*.

So ɓamnaabe bee ngasnii (tiliima) e lootorde, ɓe ngaccete ɓe piya. Ɓamnudo ɓe oo ɓama leebol gertogal, o ñeɗira ɗum ɓolgu gulɗo oo, o ñappa mo e dow kettol ngoraagu nguu. Ɗoo, so wonaa suka oo jogoo cuusal nde waasa woyde, o waasa hersude. Noon noon dufnudo oo safrirta sukaaɓe bee haa ɓe kawra.

Dufnaaḃe ḃee ina ngasa safreede, eḃe ñamminee gertoode defiraade lamdam, ñamako e poobaar. Be njara ndiyam majje.

Oon jamma, ḃe ngaddantee ko teewu judaado haa heewi. Dufiido fof rokkete bellere nde ñaabortoo wota ñaañoo.

Janngo mum, dufiiḃe ḃee naata e warde gertoode gore haa keḃa belle majje ḃee, ḃe ndenndina e belle daabaaji dii.

Sa'aa sa'aa fof, ḃamnaaḃe ḃee naatat wuro ngoo warde gertoode, maa riiwde cukaloñ ndewoñ. Mawḃe ḃee ne ndiwa ḃe yaltude e maggo.

Burli:

Ñalaade dewḃe e lootngol njilliiḃe ḃee ngal, ḃe naatata e feewnude burli. Ko woni burlol? Burlol ko leggel badanaangal hoore ñeñaande lefol. Ko ḃum feewnirtee? Go'o ko ḃum huunde tawaande. Ko nedḃo tawi ina hecci ḃum.

‘Didi, haa suuwiiɓe ɓee njalta muusalla mbo selbo oo wadnoo dum’en oo. Burli badeteedi nder wuro ngoo nji’daa edi selbo oo, sabu di selbe oo dii, gi’e mbadetee e maji. Edi mbaawi wonde gi’e tanne, ɓulɓe wolla gi’e gawde.

Jamma fof gardo, selbe oo waajoto njulliiɓe ɓee no kaani jogoraade ko’e mum’en nder aduna. Omo wi’a ngaccee baasi, ndiiwton torla. Tinnodon nanngondiron, ngollidon, ngaccidon.

Nder hono dum e banndi mum, selbe oo waajotoo ɓe haa furii njilliiɓe ɓee dow yimɓe njeenayo, hol ɓe ngoni ɓeen yimɓe njeenayo wondube e yimɓe, tato e mum’en so kabii e maada wota haɓ e mum’en; so ɓe kabaani e maada, wota haɓ e mum’en. ‘Been ngoni: babba maada, yumma maada, ceerno maada. Hol ko saabii duum?

Baaba e yumma ko jinnaaɓe maada, so ɓe njanii e maada a helat, so a yanii e maɓɓe a helat. Dewal tan woni hakkunde mon.

Ko ceerno koo, hay so o waawaa teettude ma ko o jannginno maa koo, omo waawi hadde ma haa barke jannde maa ndee iwa.

Tato rewbe heen bee, so be kabii e maada, kabaa e maɓbe haa wula, kono so be kabaani e maada, wota haɓ e maɓbe. Hol be ngoni been? Debbo maada, biya, giya.

So debbo habii e maada, haɓ e mum haa wula; haa o annda, aan addi mo, aan ñamminta mo, aan holtinta mo. Nde debbo anndi goonga maa ndee hay ñande wootere o jabataa haɓde e maada kadi.

So biya habii e maada, haɓ e makko haa wula, haa o annda, wonaa kecciigu woni hakkunde mon; wonaa banndiraagu woni hakkunde mon; an tigi jibini mo. So o anndii dum, o jabataa haɓde e maada hanƙadi.

Giya oo, so habii e maada haɓ muudum haa annda, kanƙo tooñ maa e nder bone oo. So o neddo noon, o jabataa haɓde e maada caggal

mum; o anndat won ko a jaɓataa, a jaɓataa tooña mo.

Tato sakkittoobe bee, so be kabii e maada, haɓ e maɓbe, so be kabaani e maada ne, haɓ e maɓbe. Hebe ngoni been yimbe? Naafigi, gujjo e sukuña.

Been kay, so be kabii e maada, haɓ e maɓbe; so be kabaani e maada, haɓ e maɓbe.

Maanaa naafigi ko so a rewii e maada, hay gooto a wi'ataa jam waali e nokku mum, sabu o renndinat ma e yimbe bee fof.

Gujjo, so a rewii e mum, a nanngete ko a gujjo hono makko, onon diɗo bee fof sawru wooturu piyrete don.

Sukuña oo, bonnat innde, bonnat lasli neddo. Aduna fof woddoto ma sabaabunde makko.

Been ngoni jeenayo e yimbe bee, sukaaɓe tinno don ndewon, ndewondiron. Tinno don ndewon jinnaaɓe mon.

Noon fof e wa'de no ngoroñ koñ njannginiraa fof, noon ndewoñ koñ ne njannginirtee, no koñ kaani wuurdude nder cuudi mum'en e nder aduna. Jande mum bamata ko gila do bidɗo debbo fuddii wadtude hakkille haa do hurtii, haa yottoo do besngu mum haadni dum.

So bidɗo debbo bamnaama, wadantee ko lempeteeje, rokkee haddaare, edum holla, o naatii e fedde rewɓe. Oon waktu bidɗo debbo ina haani reende ko haalata, do joodotoo e ko gollata.

Nde bidɗo debbo fuddii tinde hoore mum fof, wi'ee tedduɗo worɓe wota welsindo hoore mum. Nde o yamaa fof, o haalante no o foti wadde e ko o foti wadde. Nde o hurtii fof o wonii debbo timmudo.

So hono jango bamnaaɓe ɓee njaltata, kikiide mum, ɓe njirloto wuro ngoo hoore e hoore, eɓe njirla burli dii, eɓe mbi'a: wuro maaniyo hono ñallir-ɗaa? Burli dii ina mbedee tan, ina mbedee. Debbo e gorko, suka e mawɗo fof cuudoto ñannde heen, haa nde ɗum gasoyi fof.

So be ngasnii ngoon wuro, be naata wuro ndaartungo selbe maɓɓe oo. 'Do be nji' mbo fof, yurmeende alaa heen, sabu be piyat mbo haa mbo gaañoo*. Duum wadi so selbe oo ina suudoo ñande heen.

Jaltugol caali*:

Caggal majjum dum fof, ɓamnaabe bee lootoyte, kadi laɓee, ɓornee comci kesi, kippee kufinaaji, mbakkinee jaasiije, njowtinee disaaje cañaade.

Comci kiiddi di ɓamnaabe bee njoginoo dii fof ndenndinee, ndokkee selbe oo hono njeenaari.

Ndeen selbe oo ardotoo be haa e jamaa, juulnaabe (rakaaje) darɗe didi; duum ina hollita ɓamnaabe bee ngiwii sukaabe naatii e fedde mawngu. 'Be ngiwii e heeferɓe, be naatii e fedde juulɓe. Ko diina dogni dow juulɗo fof, dognat dow maɓɓe, hono: juulde, koorka, jihaadi e ko nanndi e mum. Ko joomi mum yeebii heen fof, ina ñaawa dum.

Caggal juulde jamaa oo, selbe oo e bamnannoobe bee naatata nder galleeji dii salminde e barkinaade ko wuro ngoo ko wadannoo be koo. So be ngasnii yirlaade, be njaayoyoo galle suka gadiido bamneede oo. Kambe fof, ko toon be mbaalata, be ñalla toon. No be poti fof noon ñalaade de be mbadta nder galleeji dii. Do be ngari fof, boomi matdi tawtawtondirat. Nande be ngarata haa be caakoo, wuro ngoo fof hirsanatbe, defanabe.

Fijirde mawnde daddee, jamaangu nguu waalat ina fijee haa weeta. Du'aawuujj njaggee, teddule nanngondiree, yimbe bee njaafee, caakoo. Alla hollu en yi'de kurtungu ina yaha e ladde.

No ngoroñ koñ mbaɗanaa fof, noon ndewoñ koñ mbaɗantee. Hol ko dum hollita en? Gondigal moyyal hakkunde jibindinaabe, gondigal moyyal hakkunde bidbe wuro woto, gondigal moyyal hakkunde bidbe njiimaandi gootiri. Suka bi'raado nih fof, waawaa wonde haasidi, waawaa aŋde yimbe. Ina rokka mbo faamde, hono neddo alaa.

Kono biy-aadama ina miiɗoo yimɓe fof ko kam buri. Kono nde Tuubaak naati, ko heewi e tawaangal men fof woppaama e dow dum moyɗinaani en, hono bamnirten sukaaɓe wuro huurngo laɓi ngooti maa wujjude ɓe, maa tallude ɓe e ndoondi e leydi; dum ina adda raabo, ina ñanngina uube bamnaaɓe ɓee.

Doktoreeɓe ne kaalii, gollal ngal weebii, barami tampinoowo bamnaaɓe ɓee, fotdeeji ko bamnirdi ngardaanoo kono fof ustiima.

Nguurndam biy-jaarga:

Codi biy jaarga:

Nde suka jaarga bamnaa naati yimɓe, ko yoodnata dum tan wadata. Bamen ga rewɓe gaa, sifaa leyɗi fof ɓe yeewndoto: wadaaje, koyde paliide, lewruuje, tiinde haa yottoo leppirde. Be cokoto toni e dakkudi haa ɓe mbada seedeeje.

Kawral mum wi'etee soko suume. Leyyi cokiidi fof ina ngoni e wanngiyaare. Cokagol ina muusi, ina tiidi.

Ñande biɗɗo debbo oo sokotoo ndee, banndiraaɓe mum e jinnaaɓe mum wodɗuɓe kamɓe fof ɓe ngittete kumpa. E maɓɓe addooɓe gertoode kirseteede, maa baali, maa maaro so'aako, wolla nii kaalis. Won e jinnaaɓe suka debbo oo rewooɓe e makko yeewa so o woayaani.

Suka makko gorko wuro ngoo ɓamat ko heewi e fereeji makko ɗii, hono njeenaari cokkoowo oo, bottaari makko e ko wonata njeenaari mum fof.

Ñande o sokotoo ndee, suka debbo cokotoodo oo dawdat e cukko mum debbo haade cokkoowo mum oo. So yawtii ko o hakitii koo, huunde fof naatataa e goddol makko haa hiira.

Be tawat dewoowo e mum oo hawrindinii gollirɗe makko ɗee fof, hono: Fimpiti, meselle e limce ɗabbirɗe. Coketeedo oo leloo, ajjoo dow koyɗe cokoowo oo; golle ɗee pudɗee, yiyyam balejam ina

siiwoo. Cokoowo oo tuusira toni ciwotoodi dii limce dabbirde dee. Sa'aa e sa'aa fof, cokoowo oo wisat fimpiti e dow toni dii haa yiiyam ciwotoodam dam daroo.

Omo gasna sokde, naange ina muta. O mocca ko soka koo, o wadta fimpiti oo.

Debbo mo sokaaki e diiwaan jaftooji oo hurtotaako adan. Joomi mum iwataa e jaleede haa do haadi, besngu mum wontii jalnorgal suudu baaba.

Caggal cokdi ndii, rewbe bee naatana mooraade cewdi, jommbinoo, lonlone e ko nanndi e mum.

Ebe cinjoroo neñemaaji, buudi kaalis daneejo, ceede, karñe, berte, pegge, jawe juude e koyde, ñerkelle, hinere, sanaade, dobbe haa be beyda heen puuddi e fina.

Banjai comci, rewbe ina boornoo: cuwaadi, kamisaaji, ebe kaaba misoraaji.

Ga worbe gaa, won e mabbe ina cokoo tonndu wolla dakkudi so mulla ina e mum'en. Won heen

ne ina pesoo. Kono ɓe fof comci maɓɓe ɗii ko gootum. Eɓe ɓoornoo: paɗe guri, ɗaatɗe, fokki, dolloke, sambandoor e ko nanndi e mum. Eɓe ndufoo tuubaaji, toppotoppoje, kaskettaaji, sappuuji e teŋgaade. Eɓe njowtoo disaaje, piloo pilki.

Paɗe worɓe ina mbaawi wonde guri, mballuuje, pettu–pettu, kufunaaje wolla suliyeeje.

Haa ñaantule ɗee timma, worɓe ina mbatta kaaye korbuuje e juude, kaɓɓa moonturuuji, mbatta lone, mbakkoo mukatuuji, danngaaji e jaasiije, ɓoornoo talki, ɓeyda heen baakaaji lohi, mbeerta leece, mbuufa boyle (jardude).

Nguurndam ɓiy–jaɓtoowo: ko ɗum inde e leyɗi Fulɓe.

Nde ɓiy–jaɓtoowo wadi suudu haa hebi sukaaɓe ɗiɗo, tato, wontii esiraado. Ko o faggotoo tan o haɓantoo. Oon waktu, so debbo ina noddɗa gorko mum innataa ɗum, baaba mum kaari o noddirta

dum; dum ne saabii debbo wi'eede alif joowiido, sabu nde yi'i aduna ndee, biy kaari o wi'etee; so o huurtiima ko debbo kaari o noddirtee, so jibinii ko yumma mum kaari woni innde makko.

So duubi njahii, duubi ngartii, jaŕtoowo esiraado oo wontii mawdo. Ko o joodotoo furi ko o darotoo. Hoore ndee ranwii, gite dee puddii niwdude, ñiiye puddiima solde wootere wootere, noppi dii ndinndii, salli nguru wontii giyiiko. Do dowdi buuŕndi woni fof, doon o yeewata. O ñallat, omo nodda, omo nela sukaaŕe: soodanoyam goro, addanoyam mana mi hampira wolla ar fuy'an am tendi.

Suka fof mo ñaw daamol nanngi, maa o sumdum naatdi; goydo wolla mo hoore mum moccetee fof, to mawdo too nabetee. Daaba majjudo maa neddo dannotoodo fof kanŕko faddinta dum. Baasi kewdo hakkunde yimŕe wolla dewgal kaŕŕeteengal fof nder galle makko too wadoytee.

Dabbunde fof arnde, cukaloñ wuro koñ fof to makko too kiirata, ngam tinndi e taali: so debbo

wontii mawɗo, esnondiraama. Ndewoñ wuro koñ koñ fof ɗo makko ɗoo kawritta, o woni yummiraado maɓɓe, ko koñ mbatta fof, komaa koñ kaalana mo. Huunde fof ko o unantee, ʔoogantee wolla ko o gollantee godɗum kanjoñ mbatta. Aada-tawka, fina joodndeeji, kiirddeeji ɗii fof nder suudu debbo mawɗo too mbattee.

Kuurtotoongel e makkoñ fof, o wallitat ɗum daago aafaango e gude cañaade.

No debbo haani woorude nder suudu mum fof, debbo mawɗo oo jannginat koñ, gila koñ kuurtaaki.

Cukalel dewel fof peseteengel, coketeengel wolla mooreteengel nder ladde ndee, to debbo mawɗo too yahata.

Keccel fof looteteengel, ɓooseteengel wolla cafreteengel fof kanjo ʔeewetee.

ʔBiy-Aadama fof nguurndameeji joyi wuurata nder aduna so juutii balɗe.

- Go'o: omo wuura nguurndam laamdo. Oon waktu hawrata ko e nde biy-Aadama ari aduna ndee yahde duubi jeedidi, o addante tan. So o heydii o ñamminte, so o woyii o deyyinte, so o tuunii o lootete.
- Didi: biy-Aadama wuura nguurndam rawaandu oon waktu ina yahra e duubi sappo e joyi darnde arii, hakkille alaa. O ñaamataa haa o haara, o yarataa haa o domdita. Ko woni boowal tan welata mo: fijirlooji e jeewte godde. Oon waktu o ñafete tan, a nanat ina wi'ee: so a golliraani nii, a worlotaako, so a wadiraani nii a moyyirtaake. Ina haani e yumma maa taw daa.
- Tati: omo wuura, nguurndam, mbabba. Ndeen fedde nguurndam mum ina bama duubi sappo e jeedidi yahde duubi cappande nayi. Oon waktu darnde arii hakkille sorii. A tawat o huurtinii; o jibinii. O adat tan omo adda. Jamma e ñalawma fof ko gootum e makko. Fooftere fof alanaa mo kadi.

- Nayi: doo, nguurndam waandu biy-Aadama wuurata. A tawat joomi mum wontii mawdo kellifaado, ji'ki gite mum ustiima, omo yaha omo yiggitoo, omo yaha omo sooynoo. Ko o yi'ata ko badii buri, ko o yi'ata do woddi. Daam nguurndam ina yahda e duubi cappande joyi cappande jeegom.
- Joyi: nguurndam boggol-leydi o wuurata ndeen. Do o joodii fof o keddiido. Semmbe makko gasii, doole ngalaa. Ko darii fof maa lelo, ko wuuri ne fof maayat. Oon waktu, huunde fof welataa joomi mum. No maayrata e do maayata tan o miijotoo. Aduna oo fof sooftat dum. Diin duubi joomi mum wi'etee kobjal. Ko Joomiraado rokkunoo moni fof hono majjum:

Maayde:

Maayde ko huunde fadiraande e guurdo fof. Nde jabtoowo maayi, ko wonata teewu makko oo tan (jinnaabe) mbaawi tiimde mo, nde o seertata e wonki ndee. Firo wodngo alaa heen so wanaa, nde

o arata haa o wukkita wonki ndee, omo haani haalde konngol seedanfaagu bi'oowol: "Mi seediima Alla ko gooto, Muhammad ko Nulaado makko."

So deddere maayde ndee ronkiniimo wi'de noon, bi'gol noon ngol artanii jinnaabe makko tawaabe doon bee. Do biy-Aadama tuuttata wonki doo, kulle cobde keewde ina mbaawi heftaade dum, dow alaa ko anndani, hono celdi,* sofe, mboroodam* e ko nanndi e mum.

So neddo oo seertii e wonki, so wonaa ko limtaa koo fof loote e mum haa laaba, so galle oo e hoore mum haalanee maayde makko. Waktuyel gootel, rewbe galle oo be ngulla haa badiibe bee fof tina. Janaysa mum fof, galle oo heewat yimbe.

Banndiraabe, jinnaabe e giy'iraabe joomi mum fof ndoganat galle oo. Gardo fof hollat kañum buri jiidude e maaydo oo. Ndeen nelaabe nelete nder gure dee fof tintinde yimbe bee fof.

So jamma maayde ndee wadi, haa maaydo oo waawaa wireede so weetaani, haa o waasa yuufde, o fawete, ñorgo maa horde hebbinaande

njaareendi buubndi fawee e dow reedu joomi mum. Caggal majjum, cukaloñ fof ngonkoñ nder suudu nduu njaltinte haa suudu nduu uddee e maaydo oo.

Beetawe jango mum, maaydo oo fonndiree gawyal. Kanngal rokketee sagataabe e sukaabe asoobe yanaande makko.

Oon waktu maaydo oo buubtete. Ndiyam buuftirdam dam feewnete; dam feewnirtee ko haako njaabi; Tawat ngaska ngaroowa e darnde maaydo oo asaama nder taarorde galle oo, sekko wolla gawye pawaama dow mayre. Maaydo oo suddee wudere, yaltiniree daago ngo o maayi e mum ngoo. O fawee dow ko feewnaa koo. Gudde hono: kine, noppi, ngoraagu maa ndewaagu, hunuko makko dee cukkiree wiro wota ndiyam lootirdam dam naat nder makko.

O fukkiree nano fa'de bannge ñaamo ngoo hebira no lootiree. O waklitiree bannge nano ngoo, doo ne kay o lootee. Caggal dum o joyfinee, o moomtee; tiinde e caggal fof lootee.

Nganndon lootngal woni yumma majjum. So dum gasii, kasanke oo uree, wadtee.

So debbo noon, sonaa masiri cudaari mum ndii ittee, sukundu mum nduu sañcee, nde o heba looteede. Kasanke makko ko taadamaare, wutte e misoor.

So dum fof gasii, ndeen maaydo oo yaltintee, o fawee dow gooski, o suddiree disaare laabnde. O joyɣinee yeeso Almaami yimbe bee daroroo gorri gorri caggal makko, o juulee. Doo, kopi nanngetaake, joodetaake; fof ko darnde gollirtee. Laabi nayi Almaami wi'ata Allaahu akbar, Allaahu ko mawdo" daande toownetaake so ina janngée. Almaami salmina.

Yimbe bee nanngondira gooski kii fa'de suudu goonga. Rewbe e sukaabe famarbe fof keddoto cuudi. Roondotoobe maaydo oo bee pooftondira e makko haa do be njottii. Ko heddii e yimbe bee koo wada moorngol Caggal ronndiibe bee. Yimbe njottoo birille dee, maaydo oo joyɣinee dow tulel nimsa ngel.

Hono wirirde asirtee? Hol dum wonnoo tuel nimsa? So darnde maaydo oo hulaama, ngaska potoowa e mum asee ko yaŋnee, ka luggidinee. Saahal e baleeri ka wadirtee; ka woni yumma. Leydi makka hirnaange joowretee. Nde yumma oo hebii hofru fof, ngaska asee nder mayre kadi. Kayre wi'etee "biddo". Ende waawi wadeede fudnaange, ende waawi aseede e reedu yumma oo. Nder majjum lunde hoore ndee e koyde dee peewnetee. Leydi ka ngaska, fudnaange mayre joowetee. Kayre wi'etee tutel nimsa. Maaydo jowaado dow tutel ngel fof maa nimsitit golle mum bonde jawtude dee fof, haa ñaagoo naŋteede golloya ko moyyi kadi. Dum nokku oo wi'raa tutel nimsa.

Maaydo oo habetee e naŋrugel ngal, worbe dido yantude e Almaami oo ndenndata mo nder kabri oo. Almaami heedata e hoore ndee so lelnira nde ñaamo fa'de fudnaange, yeewde "SUUDU KAABA". Reedu nduu e koyde dee leltinee haa moyya. Tuufeeje baaree maa jowee dow biddo. Dum meliree loopal keccel. Daago ngo maaydo oo addiraa ngoo huuree dow mum; leydi tutel nimsa

ndii adotoo wadeede heen tawo nde ndi yumma oo
ndii rewa heen. Kabri oo ubbee haa mumɗita. Gi'e
pawee dow mum, ñoyɗiniree tuufeeje maa tugaaje
leɗɗe tedduɗe wota kulle ladde ngiirtu ɗum.
Leggel mbatakarawel loree bannge hoore ndee.

Arbe wirde mo bee coppinoo, ndu'oo caggal mum;
be mbada moorgol artude. Hay gooto yeccittaako
haa be ngarta cuudi. Soodotoobe juude mum'en
coodoo; njoodotoobe njoodoo. Du'aawu godɗo
wadee "Alla wota en njejjit mo ko badii." Firo
muudum so nedɗo fof maayaani e oon nokku ko
badii, hay so o waali duubi nuhu (999), oon
maayɗo kay yejjittaake law, so godɗo loomtaaki
mo. Kono so won maayɗo e nder yontere mum
ndee, gadiiɗo oo kay yejjitaama. Yimbe bee
njettee, wi'ee pada seeda haa lamndee, mbela won
ndewoowo maayɗo oo, wolla won mo maayɗo oo
rewata, laabi tati.

So maayɗo oo debbo noon, gorko joodanto mo
hakke balde tati haa heɓa no jaɓɓorii aroobe
du'aawu bee. Kono so gorko maayi, debbo makko

joodanto mo hakke lebbi nayi e balde sappo. Kompoleet gooto tan o addantee haa nde o yalti. So debbo oo ji'aado noon, lebbi didi e balde joyi tan o joodotoo.

Nder joodnde makko, so debbo oo jibinii heen, o yalta ñande mum heen fof. So bidde gorko o jibini, kaliifa o noddirtee. Firo muudum ko Alla suka oo halfinaa, Caggal baaba mum.

So dum bidde debbo noon, juggal o innirtee. Maanaa mum mbela iwdi makko ndii ina bamtoo. Nder jodnde makko kanke debbo oo, ko harmi fof o haanaani wafde: jinaa, haaldude e gorko godde nder suudu e ko nanndi e mum.

Golle joodnde tan o haani wafde, hono mottol rimo, modto baali maa cañol bali maa mahdi potiiji.

Haa yottaade damal galle oo, debbo oo haanaani yahde so omo jogii golloowo; kono so o alaa, waajibu e makko tewtoyde no o wuurdi. Duum fof e wonde, o seertataa e comci di o joodorii dii.

Ñande lebbi joodnde dii timmii, du'aawuuji mbadee. Ndeen yamoowo debbo oo fof feññinta.

So gorko maaydo oo ina jogii miñiraado wolla mawniraado, oon ina waawi bamtude debbo oo, ngam yurmeende yatimeebe bee.

So duum fof alaa heen, omo waawi huurtanaade kebaado fof, sabu ko kanke anndi ko nafata mo. Kono so tawii gorko oo maayraa, diina ina rokki mo waawde huurtinde debbo goddo nder ñalaade de o maayraa dee tigi, so omo jogii baawde.

So debbo giwdo doon oo, ina jogii miñiraado debbo, omo waawi bamtude oon miñiraado, so jinnaabe bee ndewrii e majjum. Caggal joodnde debbo maayraado gorko mum, ndongu buri wadeede, sabu debbo oo ina e ko ronetee koo.

Ndongu:

Neddo giwoowo e aduna fof, ina ñaagoo daña ko acciri koreeji mum banjal jawdi ndi ebe naftoroo.

Duum saabii jabtoowo rontaade gila maayaani.

Kanke jabtoowo e nguurndam makko, maa o winndii, maa o winndanaama no o ronirtee wota baasi wad caggal mum. O nodda seede, seedoo no

o rontirtee yeeso seernaabe. O holla korewol makko fof ko haani artande dum gila o maayaani. Kono so tawii o ronindiraani haa o maayii, jawdi ndi o acci ndii yaltinte yeeso yimbe, ndi hiisee. Ko wonata ñamaale makko dee ittee; ko heddii koo feccee hakkunde koreeji makko dii fof, haa tawee do pecce tati ngari fof, bidɗo gorko oo hebat pecce didi, bidɗo debbo yahda e feccere.

Ko saabii ngaal burondiral? – Bidɗo gorko oo woni joodiido, kankeo darii darnde baaba oo. Ndeen noon jawdi galle ndii haanaani wuuwteede ndi rokkee bidɗo jahoowo nder suudu janandu. Alla fodanii moni fof ko hebi.

E jamaanu mo kawru den oo, ko heewi e diin neesuuji ngoppaama, sariyaaji godɗi kesditinaama. Joonin, bidngu baabaagu alaa, ñaayɔ alaa. Suka pindo e nder ko woodi jooni koo, hono nehortoo. Ko Joomiraado rokki en anndude hoore men haa keben no nguurden.

Dum woni ko koccata mi on seeda e aada jaftoobe. Midɗo anniyii dum nafat on. On jaarama.

TIMMOODE

Caggitordi:

Daawa: neesu

Kobaaje: taaruuji

Duy! day!: duko bobi e undude waktu un unndu

Jeedidiije (kaɓɓe): doo kaɓɓe de yamaado
yuppantee haa wada kodde

Nguumu-ngaama: yahaa-ngartaa gondudo e haala

Panirgol: konngol deenoowol neddo

Sowgeelobel: mbaɗɗu dow daande

Honjaaki: doo, tiidaani jawdi

Maani e maani: oo e oo

Naatii suudu: doo, so debbo ittaama suka

Baraado: gorko mo ngoraagu mum maayi

Buti buti: liingel maa kusel keccel batteteengel e
oro (maafe laalo)

Fuusu: haala ka alaa dō darii

Hinkoode: kaakel kippeteengel dow ndiyam wota dallu, rufa.

Cojo! Cojo! Duko nebbam e jaynge

Yumma: inna

Gullal: dogdu wulndu, yaawndu

Kar! Kar!: sumireede njamndi ngulndi

Bul bul: ndoondi wulndi

Yeegeeje: kaccol cattungol

Hempuure: sii la'al loopewal

Wusi wusi: suka dimaado mo labaaka tawon

Ceede: kaalis maa hujoñ pamaroñ koñ rewbe pardotoo (ñaantortoo).

Leemtodiri: ko siiwa, ko haanaani wadeede, ko taññii

Dimmude: miijaade wonde

Gojo gojo: njaram moyŷiniraadam gawde

Ngooru: daande mbali ñaameteende

Ganngiije: ledde ñibe garwal

Welendere: loori, doodi na'i

Turja: sifaa puddi ndi berfetti jaajdi

Ndoyndoywal: dooñorgal

Balgu: gawde pannaade cafrirteede bamnaabe

Gaañoo: barami

Yaltugol caali: gasnude e taadordi.

Dancuki: tuuba mbilirba.

Mulla: ñawu tondu hundoko.

Hampira: sifaa la'al loopewal.

Cuudi ngoonga: birille, janaale.

Dubiiije: ledde butte.

Debbo ji'aado: debbo maraado.

Ginngi noowo: jirwinoowo galle goddo.

Humbaldu: sifaa bolon mbo ndewon taadiikon
mbatta senketeere.

Humpindirde: homodaade, wonde neddo e nokku teeldo

Jagabuunal: foondu mawndu daakuru daande nanndundu e ciilal, awooru

Jooke: filorde, dammbaare

Mboroodam: ndufam njaltoojam e biy-Aadama

Noyre: hoore ngoraagu, laaci.

Nguppu: juru kuuroowo ngoraagu nguu.

Onon janngoobe teddube, amen ngaddana on doo
huunde e finaa tawaa men

Chers lecteurs, voici un bref aperçu de certaines de
nos coutumes et de notre mode de vie.